

Nedozvoljena istraživanja i ilegalna trgovina arheološkom građom

Blažević, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:494158>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA MUZEOLOGIJU I UPRAVLJANJE BAŠTINOM
Ak. god. 2020./2021.

Marin Blažević
Nedozvoljena istraživanja i ilegalna trgovina arheološkom građom
Diplomski rad

Mentor (ili Mentori): dr. sc. Žarka Vujić, red. prof.

Zagreb, rujan 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

Sadržaj.....	iii
1. Uvod.....	1
2. Povijest arheoloških istraživanja.....	3
3. Arheologija i arheološke metode istraživanja.....	6
4. Nedozvoljena arheološka istraživanja i pljačkanje arheoloških lokaliteta	10
4.1. Posjedovanje arheološke građe	13
4.2. Iskopavanje za opstanak (subsistence digging).....	14
4.3. Detektori metala	16
4.4. Ekonomska dobit od legalnih i nelegalnih istraživanja.....	19
4.5. Uništavanje lokaliteta i njihove posljedice.....	20
5. Trgovina arheološkom građom	23
5.1. Primjeri nelegalne trgovine artefaktima	25
5.2. Počinitelji i problemi na globalnoj razini	27
5.3. Borba protiv nelegalne trgovine i zaštita predmeta i lokaliteta od krađe.....	28
6. Muzeji i nedozvoljena trgovina arheološkom građom.....	32
6.1. Etika muzejskog rada kao važan element u borbi s nelegalnim praksama	32
6.2. Pouka švedskog dokumentarnog filma On the Trail of Tomb Robbers.....	35
6.3. Uloga arheoloških muzeja	37
7. Zaključak.....	40
8. Popis literature	42
8.1. Popis mrežnih izvora:.....	44
9. Popis slika	46
Sažetak	47
Summary	48

1. Uvod

Arheološki lokaliteti i arheološki artefakti su osnova svakog kulturnog identiteta neke nacije, države, naroda ili religije. Važna su sastavnica identiteta nekog prostora i njihovo uništenje može doprinijeti gubitku nacionalnog identiteta. Sav kriminalitet koji se dešava uz uništavanje kulturnog dobra se smatra kriminalitetom bez žrtava, ali sam kriminalitet teško utječe na kulturnu baštinu neke nacije i dotiče sve države bez iznimke.¹

Svjetska arheološka baština i arheološki artefakti su u ozbiljnom problemu koji raste iz dana u dan. Svakodnevno sve više lokaliteta je pod prijetnjom uništenja i prodaje arheoloških artefakata na nelegalnom tržištu. Predmeti se prodaju bez nadzora i ostaju bez svog prvotnog konteksta, a većina vrijednih predmeta opet završi u velikim europskim i američkim muzejima. UNESCO od 1970. g. pokušava zaštititi države od kriminaliteta vezanog uz nelegalnu trgovinu i nelegalna arheološka istraživanja donošenjem niza propisa koji su relativno dobro prihvaćeni u Europi, ali u mnogim dijelovima svijeta i dalje se negiraju i ne poštuju.²

Sve veća globalizacija utječe na razvoj kriminaliteta povezanog s kulturnim dobrima. Kulturna dobra postaju jedan vid investicije i kao takva sve su više tražena. Aukcijske kuće upravljaju s kulturnim dobrima kao da se radi o dionicama ili nekretninama i samo gledaju kako će zaraditi na istim. Nelegalna potraga za arheološkim blagom je sve veća jer donosi sve veću dobit. O profitabilnosti trgovine s artefaktima i umjetninama pokazuje i činjenica da se nalazi na trećem mjestu po zaradi odmah iza trgovine drogom i oružjem. Iako se radi o trećoj najvećoj kriminalnoj djelatnosti jako malo brige joj je posvećeno, istražitelji koji su zaduženi za istrage su uglavnom nekvalificirani i neupućeni u problematiku.³

Sa sve većom globalizacijom i komunikacijom raste i svijest o vrijednosti pojedinih predmeta, a u nemalom broju slučajeva lokaliteti, muzejske institucije ili bilo koja druga baštinska institucija koja se bavi zaštitom kulturnog dobra postaje meta pljačkaša i raznih drugih ljubitelja starina koji gledaju kako na lak način zaraditi i obogatiti se preko noći.⁴

Muzeji bi trebali igrati glavnu ulogu u zaštiti kulturne baštine i odbijati nabaviti predmete za koje smatraju da su prikupljeni na nelegalne načine. Svaki muzej bi prije prihvata predmeta

¹ M. IVKOVIĆ, 2018. 3.

² N. BRODIE, 2005. 343.

³ M. IVKOVIĆ, 2018. 3-4.

⁴ B. PERČINIĆ-KAVUR, 1990. 11.

u zbirku trebao istražiti njegovo podrijetlo na stručan i kontroliran način onako kako je to propisano ICOM-ovim normama ili zakonom određene države.⁵

Svaki narod, država ili religijska skupina trebala bi si postaviti za cilj zaštitu kulturnog dobra. U Republici Hrvatsko je zaštita kulturnih dobara uspostavljena na zakonima i propisima, a koje je donijelo Ministarstvo kulture i medija. Također, sva javna kulturna dobra koja su zaštićena možemo pronaći u Registru zaštićenih kulturnih dobara koje vodi Uprava za zaštitu kulturnih dobara. Kulturna baština nije samo pravo, već i obaveza.⁶

⁵ I. MARIĆ, 2013. 60.

⁶ A. DERANJA CRNOKIĆ, 2014. 25.

2. Povijest arheoloških istraživanja

Zanimanje za istraživanje prošlosti počelo je vrlo rano. Tako imamo zapise u kojima se spominje da je posljednji babilonski kralj Nabonid još u 6 st. pr. Kr. započeo prva arheološka istraživanja. Zanimao se za humak u Agadu nedaleko od Babilona, a predmete koje je izvadio iz humka iskoristio je za osnivanje svoje zbirke starina. Također nam je poznato kako su se i Rimljani zanimali za antičke zbirke.⁷

Rimljani su se zanimali za antičke grčke umjetnine koje su poslije reproducirali i radili kopije. Rimski carevi su dovozili grčke brončane originale koje su onda postavljali u svoje vile, a bogati građani koji su htjeli pokazati koliko su imućni radili su kopije. Kopije su najčešće kopirale grčko tijelo, a postavljali su rimsku glavu. U drugom stoljeću potreba za kopijama grčkih kipova je bila enormna i osim u privatnim vilama i kućama, javljaju se i javnim kupeljima i kazalištima. Takve kopije su nam jako značajne jer vjerno prikazuju grčku umjetnost koja se nije sačuvala, najčešće jer su grčki kipovi pretopljeni, a bronca je iskorištena u druge svrhe.⁸

U renesansi dolazi do aktivnijeg pljačkanja i traženja antičkih umjetnina za pripadnike bogatih obitelji. Pape, kardinali i plemenišaši na Apeninskom poluotoku počeli su skupljati rimske i grčke umjetnine za koje su plaćali velike novce. Poslije njih i drugi velikaši u Europi su počeli lov na umjetnine. Takav pristup nije arheološki i moralan, nego se radi o sakupljanju kao osnovnoj ljudskoj potrebi s ciljem reprezentiranja određene moći.⁹

Pljačkaši nisu brinuli za lokalitete kao takve, nego su lokaliteti bili njihovim djelovanjem devastirani i nepovratno izgubljeni. Nisu brinuli za određene predmete koje su pronalazili u grobovima nego samo za vrijednosti koje se mogu prodati, tako da su stvari kao što su kosti, tekstil, dokumenti i ostali predmeti manje ekonomske vrijednosti najčešće organskog postanka zauvijek izgubljeni.¹⁰

Arheologija kao znanost koja se bavi sistematskim i pažljivim istraživanjima lokaliteta je relativno novi pojam, koji nastaje u 17 st. Kao jednog od najranijih arheologa treba navesti

⁷ N. MEŠTROVIĆ, 2015. 163.

⁸ https://www.metmuseum.org/toah/hd/rogr/hd_rogr.htm, 08.07.2021.

⁹ <https://factsanddetails.com/world/cat56/sub362/item1494.html>, 01.07.2021.

¹⁰ <https://www.penn.museum/sites/Moche/looting.html>, 08.07.2021.

doktora Jacoba Spona (1647-1685), putovao je kroz Aziju i Grčku te je uspoređivao arheološke lokalitete sa povijesnim spisima.¹¹

Prva sistematska arheološka istraživanja počinju s istraživanjem Pompeja i Herkulanej. Herkulanej je otkrivena prva 1709. g., a 1739. g. počinju prva sistematska istraživanja na samom lokalitetu. Na Pompejima istraživanja počinju nešto kasnije tj. 1748., a prva objava istraživanja iznesena 1763. g. su *Rei publicae Pompeianorum*. Prva istraživanja na lokalitetu su bila pod pokroviteljstvom Napuljskog kralja Don Carlosa, a voditelj samog istraživanja je bio Karl Weber koji je bio vojni inženjer. Istraživanje nije vođeno ozbiljno i često je lokalitet bio pljačkan i devastiran od nestručnih radnika koji su radili na lokalitetu. Prva ozbiljna istraživanja su započela 1860. g. pod vodstvom talijanskog arheologa Giuseppea Firellija.¹²

Klasična arheologija je ustanovljena pred kraj 19 st. kada Heinrich Schliemann počinje s prvim sistematičnijim istraživanjima na lokalitetima Troja i Mikene (1870-ih) . Također, u tom periodu istražuju i Ernest Curtius na Olimpiji (1875-1881. g.) i Alexander Conze na Samotraki (otok u Grčkoj). A. Conze je također i prvi arheolog koji je uključio i fotografije u svojem radu.

13

¹¹<https://www.britannica.com/science/archaeology>, 08.07.2021.

¹²<https://www.britannica.com/place/Pompeii/History-of-excavations>, 08.07.2021.

¹³<https://www.britannica.com/science/archaeology>, 08.07.2021.



Slika 1 Heinrich Schliemann-ova u Miken (https://www.dw.com/en/recalling-heinrich-schliemann-excavator-of-troy/a-53063144)

U razdoblju od 18. do 20. st. kulturna baština je bila u rukama onoga tko ju je iskopao. Tako su tadašnji arheolozi koji su vršili istraživanja obično predmete prodavali bogatim pojedincima ili ih poklanjali mecenama koji su ih financirali.¹⁴

¹⁴ N. MEŠTROVIĆ, 2015. 164.

3. Arheologija i arheološke metode istraživanja

Arheolozi na znanstvene načine proučavaju ljudske ostatke materijalne kulture prošlosti. Skupljaju se svi predmeti koje su ljudi proizveli ili odbacili, tako arheologiju možemo definirati i kao znanost koja se bavi svime što je ikad stvorio čovjek. Cilj arheologije je rekonstrukcija načina života određene skupine ljudi koji su odgovorni za stvaranje arheološke baštine.¹⁵ Arheologija koristi mnoge metode istraživanja kako bi prikupila i obradila što više podataka. Najčešće se s arheologijom povezuje iskopavanje, ali arheološke metode možemo podijeliti na tri vrste: površinske preglede, zračne preglede i pod površinske preglede.¹⁶

Lociranje arheoloških lokaliteta ponekad je lako, jer se u velikom broju slučajeva lokaliteti nalaze na mjestima gdje i danas ljudi žive. Većina slučajeva zahtjeva sistematsko pretraživanje koje može biti kroz preispitivanje lokalnog stanovništva o radovima koji su otkrili arheološke ostatke, kroz pregledavanje povijesnih zapisa, pregleda izgleda krajolika, a ponekad i sam toponim mjesta skriva arheološki lokalitet.¹⁷

Artefakti se slučajno uglavnom otkrivaju prilikom ljudskih djelatnosti kao što su oranje ili građevinski radovi. U takvim slučajevima arheolozi izlaze na teren te procjenjuju važnost lokaliteta i potrebu za sustavnim istraživanjem.¹⁸

Kada se ustanovi postojanje nekoga lokaliteta, odabire se mjesto koje je najizgledniji pokazatelj ljudske djelatnosti kako bi se uštedilo vrijeme i novac i kreće se s rekognosciranjem terena.¹⁹

Rekognosciranje terena trebamo podijeliti u dvije skupine: hodanje po nekom terenu i bilježenje pronađenih predmeta te rekognosciranje nalaza koji se nalaze ispod površine uz pomoć moderne tehnologije.²⁰

Rekognosciranje se uglavnom obavlja pješke ili autom, bilježeći pozicije i tragove koji mogu biti ostaci ljudske aktivnosti u prošlosti. Pri rekognosciranju se mogu koristiti razne

¹⁵ S. Majstorović, 2007. 104

¹⁶<https://www.amz.hr/hr/edukacija/o-arheoloskim-istrazivanjima/arheologija-i-metode-arheoloskog-istrazivanja/>, 10.07.2021.

¹⁷ Isto, 10.07.2021.

¹⁸ S. MAJSTOROVIĆ, 2007. 105.

¹⁹<https://www.amz.hr/hr/edukacija/o-arheoloskim-istrazivanjima/arheologija-i-metode-arheoloskog-istrazivanja/>, 10.07.2021.

²⁰ S. MAJSTOROVIĆ, 2007. 105.

tehnike i tehnologije, kao što su GPS, topografske karte, satelitske fotografije, 3D skeneri... U rekognosciranje lokaliteta se može ići i kako bi se utvrdilo je li netko radio ilegalna istraživanja i koliko posto lokaliteta je uništeno. S novim tehnologijama možemo također pregledavati ispod zemlje da ne koristimo destruktivne metode i tako vidjeti lokalitete koji su davno izgubljeni zbog ljudskih nadogradnji na istom.²¹

Kada se jednom utvrdi lokalitet trebalo bi se početi odmah istraživati, a što uvijek nije moguće i zapravo je poprilično ograničeno novcima i vremenom. Kada jednom krene istraživanje najbitnije od svega na terenu je bilježiti i pratiti svaki detalj na istraživanju. To je važno kako bi razumjeli što se dešavalo na samom lokalitetu, ali i kako bi budući istraživači mogli razumjeti problematiku lokaliteta ili ponoviti istraživanje istog prostora. Pri istraživanju je važno voditi planove, dnevnik, crteže, fotografije i po mogućnosti video zapise, a svi ti dokumenti pomažu pri prepoznavanju konteksta predmeta pronađenih na lokalitetu. Predmeti koji nemaju kontekst gube svoju znanstvenu vrijednost jer im se ne može utvrditi podrijetlo, ali i vremenski okvir. Takvi predmeti najčešće su produkt ilegalnih istraživanja i kao takvi su izgubili svoju arheološku vrijednost.²²

Stratigrafija je još jedan od ključnih elemenata na arheološkom istraživanju, a radi se o taloženju mlađih slojeva na starije. Stratigrafija je jedna od osnovnih arheoloških metoda koja proučava uslojenja nastala ljudskom djelatnošću. Cilj je prepoznati različite slojeve i potom ih ukloniti sve dok ne dođemo do zdravice koja predstavlja kraj ljudske aktivnosti na određenom prostoru. Stratigrafija nekog terena se određuje prema kontrolom profilu tj. vertikalnom presjeku sonde.²³ Arheološko istraživanje slojeva vrši se po kronološkom redosljedju, od najmlađih slojeva prema onim najstarijim slojevima koji pokazuju znakove ljudske aktivnosti. Slojeve možemo razlikovati po nekoliko svojstava kao što su boja, čvrstoća, sedimenti, različiti arhitektonski slojevi. Također se trebaju uzimati slojevi zemlje za geomorfološke analize, ali i ostatci sjemenki i kosti životinja koji pomažu u razumijevanju prehrambenih navika pojedinih zajednica.²⁴

Treba istaknuti da istraživanja koja se vrše iskopavanjem su destruktivan proces kojem treba pristupiti s oprezom. Prokopavanjem stratigrafskih jedinica uništava se kontekst sloja. U

²¹<https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-367#acrefore-9780190277734-e-367-div1-8>, 10.07.2021

²² Isto, 10.07.2021.

²³ S. Majstorović, 2007. 107.

²⁴<https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-367#acrefore-9780190277734-e-367-div1-8>, 10.07.2021

iskapanje lokaliteta ne treba ići ako se ne može osigurati kvalitetno dokumentiranje i adekvatan prostor za pohranu predmeta.²⁵

Iskapanje se vodi u pet faza. Prva faza je planiranje projekta (gdje će se kopati, što će se kopati, zašto se baš tu kopa i kako će se iskopati), druga faza je terenski rad, treća faza je procjena potencijala materijala za analize, priprema izvještaja i objavljivanje rada.²⁶

Samo stručna i kvalitetna arheološka istraživanja pod vodstvom obučene osobe mogu pružiti kvalitetnu interpretaciju života određene zajednice na određenom prostoru i to na temelju istraženih materijalnih ostataka. Svako nestručno i površno odrađeno iskopavanje donosi probleme za struku, ali i kulturno nasljeđe. Svaki nestručno izvađen i zatim prodan predmet pridonosi gubitku arheološke situacije na određenom prostoru i utvrđivanju života određene zajednice.²⁷

Arheološke ostatke koje je izradio čovjek nazivamo artefaktima. Artefakte možemo podijeliti u dvije skupine, a to su pokretni predmeti (svi predmeti koje je čovjek koristio za obavljanje nekog rada) i ne pokretni (temelji građevina, jame, utvrde itd.). Također imamo i ekofakte, a to su svi organski predmeti pronađeni na lokalitetu (kosti, sjemenke...). Artefakt ima svoju znanstvenu vrijednost tek onda kada ga stavimo u neki kontekst, a taj kontekst identificiramo kada ga stavimo u odnos s ostalim materijalom u nekom sedimentu tlo. Trebamo razlikovati dvije vrste konteksta nalaza, a to su: primarni i sekundarni kontekst. Primarni kontekst je onaj u kojem je sam predmet odložen (nalazi unutar groba), a sekundarni kontekst je položaj predmeta u kojem se našao uslijed djelovanja vanjskog čimbenika (vremenske prilike, djelovanje čovjeka ili životinja).²⁸

Svi arheološki predmeti koji su izvađeni na stručan način idu na dodatnu stručnu obradu i na druge razne interdisciplinarnе analize te naposljetku na konzervaciju i restauraciju. Kada se predmet izvadi na nestručan način, od strane pojedinca kojeg zanima samo profit, uglavnom završi uništen ili loše konzerviran, a što dovodi do propadanja i nestanka samog predmeta.²⁹

Idealno bi bilo da svi predmeti budu dokumentirani i publicirani te ih se tako približi sveopćoj javnosti. Velik broj puta to nije moguće, ali barem predmeti ostaju zajedno s

²⁵ S. MAJSTOROVIĆ, 2007. 106.

²⁶ S. MAJSTOROVIĆ, 2007. 106.

²⁷ <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

²⁸ S. MAJSTOROVIĆ, 2007. 104.

²⁹ <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

dokumentacijom koja uvijek može biti naknadno obrađena i objavljena, a sami predmeti ostaju pohranjeni u lokalnom muzeju ili instituciji kao dio njihovog fundusa. Osobe koje to nestručno rade obično te predmete ostavljaju sebi, skrivene od javnosti ili u goreem slučaju ti predmeti budu prodani i izvezeni s matičnog prostora, matične države.³⁰

Još jedan od problema je dokumentacija predmeta koji ulaze u muzej s arheološkog istraživanja. Muzejske zbirke nastaju selekcijom predmeta koji će biti zadržani od onih predmeta koji neće. Problem nastaje kada se muzej bavi arheološkim iskapanjem te je dužan zaštititi sve predmete s tog istraživanja. Zbog velikog broja predmeta koji konstanto priteču u muzej, dosta ih ne završi dokumentirano i kao takvi nisu pravno u vlasništvu muzeja. Tako da ti predmeti nikad ne budu spremni za istraživanje i komunikaciju.³¹

³⁰ <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

³¹ S. MAJSTOROVIĆ, 2007. 110.

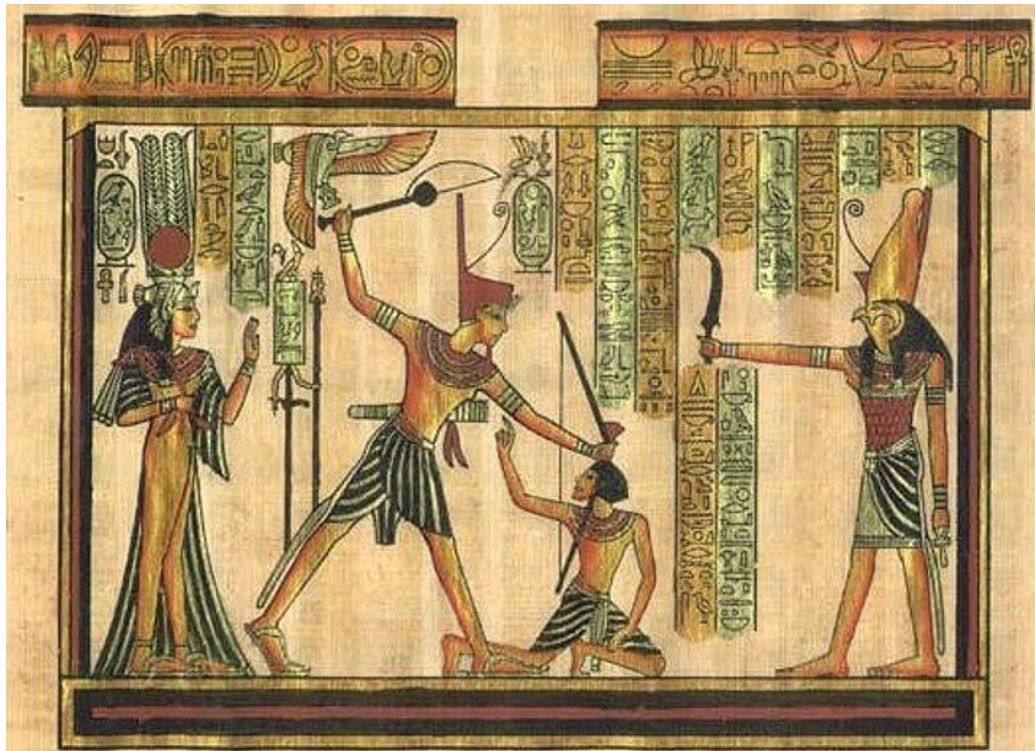
4. Nedozvoljena arheološka istraživanja i pljačkanje arheoloških lokaliteta

Pljačkanje grobova i potraga za arheološkim blagom traje odkad postoji ljudska civilizacija, a proizlazi iz potrebe za stjecanjem materijalnog dobra.³²

Pljačkanje grobova u Egiptu je bio veliki problem koji se spominje još u trećem tisućljeću prije Krista. Za vrijeme gradnje Djoserove piramide (2670 g. pr. Kr.) pazilo se na to da grobna odaja bude skrivena od pljačkaša grobova, a hodnici su bili ispunjeni krhotinama i ostacima materijala kako bi bili neprohodni. Nažalost ništa nije spriječilo pljačkaše da opljačkaju piramidu, čak su odnijeli i samu mumiju kralja Djosera. Piramide u Gizi su rađene s istom premisom, ali ništa nije pomoglo da se spriječi pljačkanje. Amenhotep I. (1541-1520 pr. Kr.) je u 16. st. pr. Kr. dao sagraditi selo nedaleko od nove nekropole kraljeva (dolina kraljeva), no ništa nije pomoglo u sprječavanju pljačkaša. Jedina grobnica koja je ostala sačuvana je grobnica faraona Tutankamona, a i ona je ostala sačuvana samo zato što su radnici koji su radili na renovaciji grobnice Ramsesa VI (1145-1137 pr. Kr.) slučajno zatrpali grobnicu mladog kralja.³³

³² <https://factsanddetails.com/world/cat56/sub362/item1494.html>, 01.07.2021.

³³ <https://www.worldhistory.org/article/1095/tomb-robbing-in-ancient-egypt/>, 08.07.2021.



Slika 2 Kažnjavanje pljačkaša grobova (<https://ancientegyptianfacts.com/ancient-egyptian-punishments.html/ancient-egyptian-punishments-2>)

Pljačkanje i uništavanje arheoloških lokaliteta je dobro poznat fenomen koji se javlja kako kroz povijest tako i danas. Takvo ponašanje uzrokuje kulturološke i ekonomske gubitke za onoga tko je opljačkan, ali donosi kulturološki i ekonomski profit za onoga tko pljačka i trguje takvom građom.³⁴

Razvojem arheologije kao znanosti i pronalaskom sve većeg broja lokaliteta, sve više je rasla potražnja na crnom tržištu za arheološkom građom. Tako da je s vremenom arheologija izrasla u znanstvenu disciplinu koja se bavila zaštitom predmeta neke države i očuvanjem kulturnog dobra unutar iste.³⁵

Pljačkanje arheoloških lokaliteta predstavlja ozbiljnu prijetnju u očuvanju kulturne građe. Možemo razlikovati dva tipa pljačkanja: pljačkanje na postojećima i poznatim arheološkim lokalitetima i pljačkanje na lokalitetima koji još nisu poznati i dokumentirani. Takvo pljačkanje na nepoznatim lokalitetima je najštetnije jer se uništavaju nepoznate činjenice o samom lokalitetu i određenoj kulturi. Obim pljačkanja na nekom prostoru možemo samo pretpostaviti

³⁴N. BRODIE, 2010. 261.

³⁵D. DOLEZAL, et. al. 2020. 78.

prema podacima koje skupimo s poznatih lokaliteta, tako da je pravo stanje destrukcije arheološke građe nepoznato.³⁶

Sve veća globalizacija i sve veći tehnološki razvoj pridonose pljačkanju arheoloških lokaliteta. Tako da danas imamo pljačkaše koji se koriste mehanizacijom, detektorima metala, zračnim i 3D snimkama, ali i arheološkom literaturom i kartama poznatih lokaliteta kako bi se što lakše domogli arheološkog materijala.³⁷

Nestanak arheološke baštine možemo vezati za ljudski razvoj na jednom mjestu kroz stoljeća i trebamo ga razlikovati od namjernog uništavanja radi materijalne dobiti. Pljačkanje arheoloških dobara možemo definirati kao gubitak arheoloških predmeta i informacija vezanih za lokalitete i predmete, a sve nastaje u procesu vađenja predmeta s njihovog originalnog mjesta u svrhu prodaje na nelegalnom tržištu. Pljačkanje radi štetu stratigrafskom sloju, kao i samom predmetu koji ostaje bez konteksta.³⁸

Jedan od problema je i taj što arheolozi uglavnom nemaju dovoljno novčanih sredstava kako bi brzo i efikasno istražili sam lokalitet. Arheološka istraživanja na nekom prostoru traju nekoliko tjedana ili u najboljem slučaju nekoliko mjeseci, što znači da je ostatak godine lokalitet nezaštićen i otvoren za pljačkaše. Sami lokaliteti su nemali broj puta nepristupačni i nemoguće ih je adekvatno zaštititi, što ih čini idealnom metom za pljačkaše. Također, broj ljudi koji rade na arheološkim lokalitetima je uvijek manji od broja pljačkaša, te samim time brže mogu doći do materijala kojeg žele, pogotovo što se ne služe arheološkim metodama istraživanja i dokumentacijom, nego samo traže vrijedne predmete koji se mogu prodati na crnom tržištu. Imamo primjere iz Italije gdje je među ukradenim predmetima pronađen i zlatni prsten još uvijek s prstom pokojnika (žurilo im se da što prije i što više stvari otuđe).³⁹

Arheološki lokaliteti su posebni i zahtijevaju određenu brigu u vidu zaštite za sam lokalitet. Lokaliteti su javno dobro i smješteni su na otvorenom prostoru koji je dostupan svima te ih je kao takve teško nadzirati. Hrvatski zakoni nalažu kako arheološka istraživanja, bila da su ona na zemlji, pod morem i u slatkim vodama, moraju biti provođena od strane pravnih i fizičkih osoba koje su stručno osposobljene te imaju dozvolu od državnog tijela (Ministarstva kulture i medija).⁴⁰

³⁶ B. A. BOWMAN, 2008. 4-5.

³⁷ Isto, 6.

³⁸ I. RODRIGEZ TEMINO, 2013. 6-7.

³⁹ B. A. BOWMAN, 2008. 6.

⁴⁰ N. MEŠTROVIĆ, 2017. 60-61.

U Hrvatskoj imamo Pravilnik o arheološkim istraživanjima u kojem su zadane norme koje se moraju ispuniti kako bi istraživanje bilo odobreno od Ministarstva kulture i medija. Iz njega se izdvojilo članak 5. i članak 7. koji jasno govore o tome kada se istraživanja smiju provoditi i pod čijim nadzorom.

Članak 5.

Istraživanje se može obavljati samo uz odobrenje Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture na čijem su području nalazišta i nalazi, a za područje Grada Zagreba Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu (u daljnjem tekstu: nadležno tijelo).⁴¹

Članak 7.

Istraživanje vodi stručni voditelj.

Stručni voditelj mora biti državljanin Republike Hrvatske.

Stručni voditelj mora biti osoba koja ima završen diplomski sveučilišni studij ili specijalistički diplomski stručni studij iz područja arheologije, ima iskustvo u organizaciji istraživanja te najmanje 24 mjeseca iskustva stečenog sudjelovanjem u terenskim istraživanjima.⁴²

4.1. Posjedovanje arheološke građe

U većini slučajeva nema ničega ilegalnog u posjedovanju antikviteta i ostalih predmeta koji se mogu smatrati kulturnom baštinom, ono što je ilegalno je put kojim su ti predmeti prikupljeni. Nelegalni predmeti su nelegalni zato što su na nedozvoljene načine uklonjeni, prokrijumčareni s određenog prostora. Prikupljene predmete možemo svrstati u tri kategorije.⁴³

Prva kategorija su predmeti koji su prikupljeni na legalan način kroz odobrena istraživanja od strane nadležne institucije i pod vodstvom stručnog arheologa i naziva se takozvanom bijelom zonom. Vlasništvo takvog predmeta je država ili određena regija

⁴¹ Pravilnik o arheološkim istraživanjima Ministarstva kulture, čl. 5.

⁴² Pravilnik o arheološkim istraživanjima Ministarstva kulture, čl. 7.

⁴³ B. A. BOWMAN, 2008. 2-3.

gdje je sam predmet iskopan. Takvi predmeti uglavnom ne cirkuliraju previše i pod nadzorom su nadležne institucije. ⁴⁴

U drugu kategoriju spadaju predmeti iz sive zone, to su predmeti koji su u opticaju jako dugo vremena i dokumentacija za njih je davno izgubljena. Radi se o predmetima koji su iskopani davno prije uspostavljenih zakona određene države te su od svojih početaka u kretanju. Većina ovih predmeta je istražena i izvađena iz zemlje u 19. st. za vrijeme kolonijalnih previranja. ⁴⁵

Treća kategorija ili crna zona su predmeti koji su nedavno ukradeni s lokaliteta i našli se na crnom tržištu. Takvi predmeti dolaze s nedozvoljenih arheoloških istraživanja ili su ukradeni iz neke institucije zadužene za čuvanje baštine. Na tržištu takvi predmeti uglavnom prolaze kao predmeti koji su slučajno nađeni ili ih se svrstava u drugu, odnosno sivu kategoriju, tj. predmete koji su jako dugo u opticaju. Mogu proći u drugu kategoriju samo u slučaju kada predmet nije dobro dokumentiran. ⁴⁶

Većina predmeta koja se prodaje na tržištu dolazi bez potrebne dokumentacije, što je jak dokaz o tome kako su otuđeni nelegalno s arheološkog lokaliteta. S obzirom na to da predmet nema dokumentaciju, takav predmet treba tretirati kao predmet koji je ukraden s nekog lokaliteta ili iz baštinske institucije i tako ga tretirati sve dok se ne dokaže suprotno. ⁴⁷

4.2. Iskopavanje za opstanak (subsistence digging)

To je pojam koji se javlja 1993. zahvaljujući američkom arheologu Davidu Staleu, a označava nedokumentirana i nelegalna iskopavanja predmeta koja pojedinci provede u cilju ostvarivanja egzistencijalne materijalne dobiti. Problem nastaje kada takvim pojedincima koji preživljavaju od prodaje arheološkog dobra bude uskraćeno iskopavanje predmeta. Znači li to da više cijenimo arheološke artefakte od ljudskog života? Treba li takve osobe nazivati kriminalcima ili osobama koje su uključene u baštinu svoga mjesta? Godine 2003. na

⁴⁴ B. A. BOWMAN, 2008. 3.

⁴⁵ Isto, 3-4.

⁴⁶ Isto, 4.

⁴⁷ Isto, 4.

Svjetskom arheološkom kongresu se povela rasprava je li iskopavanje na najsiromašnijim mjestima na Zemlji njihovo ljudsko pravo kako bi se uspjeli prehraniti.⁴⁸

Zarada od iskopavanja za opstanak na kraju može biti jako unosna i zapravo donijeti veliku zaradu pojedincu, koji kad jednom osjeti količinu novca koju zaradi neće stati na tome samo da preživi. Tako imamo primjere u Jordanu gdje je na iskopavanjima bizantskih lokaliteta iskopano artefakata u vrijednost od 10 do 18 miliona američkih dolara kroz 10 godina nelegalnih iskapanja ili na otoku sv. Lorenz u Peru gdje je iskopano artefakata u vrijednosti od 1.5 miliona američkih dolara (1000 dolara po glavi stanovnika u artefaktima). Takve brojke povlače za sobom pitanje koliko zapravo se tu radi o preživljavanju, a koliko o čistoj eksploataciji arheoloških lokaliteta.⁴⁹

Protuargument tome je to da na kraju većina novca ne završi kod osoba koje su iskopale predmete, nego kod trećih osoba koji otkupljuju te predmete i procjenjuju njihove vrijednosti.

Nelegalna istraživanja mogu ponekad imati i nekakve benefite za državu u kojoj su rađena. Tako npr. ako predmet koji je nelegalno izvađen iz zemlje prodan drugoj osobi koja je također građanin te zemlje, dolazi do cirkulacije novca s tim da predmet nije napustio državu. Problem postaje kada je predmet prodan van matične zemlje, možda u tom momentu donosi ekonomsku dobit pojedincu, ali u široj zajednici ostavlja gubitak. Ako bi isti predmet ostao u državi kao registrirano kulturno dobro i išao iz ruke u ruku, došlo bi do cirkulacije novca među zajednicom s naglaskom da sama kulturna vrijednost predmeta ostaje. Također ako bi predmet završio u lokalnom muzeju mogao bi stvarati profit kroz posjete muzeju, akademsku i medijsku pozornost. Međutim, kada predmet ode van matične države svi ti benefiti se gube i odlaze u državu kupca predmeta. Treba istaknuti da što je razvijenija zemlja to bi ekonomska dobit rasla.

50

⁴⁸ N. BRODIE, 2010. 262.

⁴⁹ Isto, 262.

⁵⁰ Isto, 263-264.

Table 20.1. Economic Outcomes of an Illicit Excavation (✓ = benefit; x = cost; size of symbols indicates relative magnitude)

	Acquiring country	Source country
Sales	✓	✓
Visitor	✓ x	
Academic and media	✓	

Table 20.2. Economic Outcomes of an Official Excavation (✓ = benefit; x = cost; size of symbols indicates relative magnitude)

	Acquiring country	Source country
Sales		
Visitor		✓ x
Academic and media	✓	✓

Slika 1 Tablica utjecaja iskapanja na ekonomiju (N. BRODIE, 2010. 265.)

4.3. Detektori metala

Detektori metala su uređaji koji mogu imati veliku ulogu u zaštiti arheoloških lokaliteta i baštine kao takve, ali u stvarnosti to nije slučaj. Većina prodanih detektora metala se koriste za pljačkanje arheoloških lokaliteta, uništavanje baštine i gubljenje konteksta samog predmeta. Detektori metala su postali problem u mnogim državama i svatko predlaže svoje mjere kako zaštititi arheološke lokalitete od uporabe spomenutih uređaja.⁵¹

U Hrvatskoj postoji niz udruga koje se bave detektiranjem metala, a prema brojkama unutar Facebook grupa, definitivno ovaj hobi ide uzlaznom putanjom. Većina pojedinaca koji se žele baviti ovim hobijem kažu da čine to iz želje za otkrivanjem prošlosti, što nije nužno negativno, ali u većini slučajeva to ostvaruju na jedan loš i kontroverzan način. Jedan od glavnih problema je što ne čine samo štetu arheologiji, nego čine štetu arheološkom lokalitetu koji je kulturno dobro neke zajednice.⁵²

Glavno zanimanje⁵³ osoba koje se bave detektiranjem metala je koliko određeni predmet vrijedi na tržištu (naravno riječ je o nelegalnoj trgovini), dok arheologe ne zanima

⁵¹ J. ALMANSA SANCHEZ, 2013. 6.

⁵² <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

⁵³ Prema informacijama koje sam doznao preko svojih izvora u raznim grupama koje se bave detektiranjem metala, u susjednim državama Bosni i Hercegovini ali u Srbiji, cijele obitelji se bave traženjem i prodavanjem kulturnog dobra. Detektiranje metala tim obiteljima znači biti ili ne biti te im je ono glavni izvor prihoda.

cijena određenog predmeta, nego njegov kontekst i informacije koje mogu dobiti istraživanjem predmeta unutar lokaliteta ali, i u odnosu predmeta prema ostalim povezanim predmetima i lokalitetima. Neke od informacija koje zanimaju arheologe, a ne zanimaju „detektoraše“ su: odnos predmeta u prostoru, odnos predmeta s drugim nalazima u istoj stratigrafskoj jedinici, odnos predmeta s vrstom stratigrafske jedinice, odnos s arheološkim krajolikom, odnos s ostalim istovremenim predmetima, odnos sa širom prostorno-vremenskom odrednicom.⁵⁴

Hrvatski Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara koji je prihvaćen 27. 05. 2020. izričito naglašava problem uporabe detektora metala.

U članku 47. iza stavka 1. dodaje se novi stavak 2. koji glasi:

»Zabranjuje se pregled arheoloških zona, arheoloških nalazišta (lokaliteta) i područja pojedinačnih arheoloških nalaza uključujući i podvodne zone i nalazišta, zaštićenih u skladu s ovim Zakonom, detektorima za metal ili drugim sličnim uređajima u svrhu pronalaženja arheoloških nalaza, bez prethodnog odobrenja nadležnog tijela.«⁵⁵

Problem s ovim zakonom je taj što ga je teško interpretirati jer nigdje ne postoji javna baza podataka u kojoj bi bili navedeni arheološki lokaliteti, arheološke zone i područja pojedinačnih arheoloških nalaza i tako se moglo informirati gdje se smije, a gdje ne smije koristiti detektor metala. Jedini dostupan registar je Registar kulturnih dobara (koji kako se navodi u članku) i detektoraši ga smatraju osnovnim na koji se odnosi zaštita, a sve ostale arheološke zone smatraju legalnim za detektiranje.⁵⁶

⁵⁴ <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

⁵⁵ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, čl. 6.

⁵⁶ <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.



Slika 2 Devastacija arheološkog lokaliteta Cvijina gradina od strane ne stručnih osoba koje koriste detektor metala (slikao: Ivan Čondić)

Ministarstvo kulture i medija je dalo priopćenje u kojem navode da je na područjima koja su upisana u Registar kulturnih dobara RH strogo zabranjeno ikakvo iskapanje bez odobrenja Ministarstva, ali sukladno navedenom, na područjima koja nisu zaštićena kao kulturna dobra, svi predmeti koji se nađu, a pretpostavlja se da su kulturno dobro, nebitno jesu li pronađeni u zemlji, moru ili vodi, vlasništvo su Republike Hrvatske te se moraju prijaviti Ministarstvu kulture i medija.⁵⁷

Detektori se ne koriste samo za traženje predmeta na površini, nego i grobnih struktura sa metalnim priložima, a iskopavaju ih bez ikakve arheološke metodologije i pravila. Primjer Španjolske je primjer u kojem su detektori metala došli iz SAD-a, preko detektoraša iz SAD-a koji su ih donijeli sa sobom u vojnu bazu u Španjolsku. Nakon toga praksa detektiranja se proširila Španjolskom - u početku je to bilo manje lokalno stanovništvo, koje prerasta u profesionalce koji se bave samo detektiranjem u svrhu pronalaska arheoloških predmeta za

⁵⁷ <https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

prodaju na ilegalnim tržištima diljem Europe i svijeta. Arheolozi ne pokazuju interes za detektore metala i ne koriste ih često na arheološkim istraživanjima.⁵⁸

Zanimljivo je da na primjeru Bolivije možemo vidjeti kako detektori metala ne igraju veliku ulogu u nelegalnim istraživanjima. Prvotno korištenje detektora metala u Boliviji je zabranjeno zakonski, dok vađenje predmeta s privatnih posjeda nije. Tako da je za pretpostaviti da ljudi nisu spremni riskirati velike kazne za uporabu detektora. Uz to, ekonomsko stanje osoba koje se bave nelegalnim istraživanjima nije najbolje. Za pretpostaviti je da osobe u siromašnim državama ne koriste detektore metala jednostavno zbog toga što im predstavljaju financijski teret.⁵⁹

4.4. Ekonomska dobit od legalnih i nelegalnih istraživanja

Procjenjivanje arheološke baštine i pridruživanje neke vrijednosti započinje krajem 19. st. kada se donose prvi zakoni o zaštiti arheološke baštine. Arheološki predmeti postaju javno dobro dostupno svima, a s tim zakonima dolazi i do razvoja arheologije kao znanosti koja se bavi zaštitom kulturne baštine.⁶⁰

Arheološki predmeti imaju svoju vrijednost koja im se pridaje zbog toga što predstavljaju značenje određenom društvu. Tako ti predmeti mogu biti zanimljivi onima koji ih proučavaju, onima kojima predstavljaju religijsko ili etično dobro, onima koji skupljaju i trguju takvim predmetima. Što je više interesa za određeni predmet, to njegova kulturološka i ekonomska vrijednost raste.⁶¹

Ekonomske dobiti od legalnih istraživanja teško je procijeniti. Sigurno je da bi svi predmeti trebali ostati u državi istraživanja, neki će predmeti biti izloženi u muzejima, neki na samom lokalitetu, ali opet neki neće vidjeti svjetlo dana.⁶²

Muzeji koji obavljaju istraživanja van matične države neće ostvariti nikakvu ekonomsku dobit na predmetima iz takvih istraživanja jer predmeti koji se nađu ostaju matičnoj državi u kojoj su iskopani. Ono na čemu će profitirati su akademski članci u časopisima, ali i medijska pozornost koju će dobiti. Sa sigurnošću se ne može tvrditi kolika je dobiti od takvih

⁵⁸ I. RODRIGUEZ TAMINO, 2013. 8.

⁵⁹ D. YATES, 2013. 10-11.

⁶⁰ N. MEŠTROVIĆ, 2015. 164.

⁶¹ N. BRODIE, 2010. 261.

⁶² Isto, 264-265.

istraživanja, ali za pretpostaviti je da bi mogla biti veća u odnosu na onu koja bi se dobila od komuniciranja samih predmeta u muzejima.⁶³

Zarada od nelegalnih iskapanja ide kroz crno tržište dok od legalnih istraživanja zarada će proći legalno kroz državni sustav. Također se pojavio problem u novoj razvojnoj ekonomiji koja napominje kako socijalni kapital raste s obzirom na protok informacija i predmeta, poboljšava tržište i zaposlenost i sprječava nagli pad gospodarstva. Iskorištavanje arheološke baštine za stjecanje socijalnog kapitala još nije do kraja istraženo, ali službena istraživanja uvelike bi bila od koristi za pojedina društva.⁶⁴

Socijalni kapital je skup resursa, trenutnih ili mogućih, kojima raspolažu individue i grupe ljudi zahvaljujući strukturiranoj mreži manje ili više institucionaliziranog odnosa uzajamnog prihvaćanja. Teorija socijalnog kapitala ima tri osnovna čimbenika: društvene sudionike, resurse i odnose među sudionicima.⁶⁵

Tako imamo primjere muzeja u Kuntur Wasi u Peru gdje je arheološki muzej osnovan uz pomoć lokalnog stanovništva i sada djeluje kao društveni centar i knjižnica te zajednice. Ilegalna prodaja i istraživanja možda donose ekonomsku dobit pojedincu, ali definitivno ne donose dobrobit za zajednicu.⁶⁶

4.5. Uništavanje lokaliteta i njihove posljedice

Obim uništavanja arheoloških lokaliteta u svijetu teško je procijeniti zbog svih nepoznatih lokaliteta koji su devastirani, no možemo dobiti neke grube brojke pri pregledu poznatih lokaliteta i njihovog stanja. Pregled stanja lokaliteta i usporedba s postojećom dokumentacijom brzo otkrivaju njegovo stanje. Tako, na primjer, imamo slučaj iz zapadne Turske gdje se u 90% grobnica pokazao neki oblik pljačkanja. Procjenjuje se da je u Pekingu između 1989.g. i 1990.g. oko 40 000 grobnica bilo devastirano i pokradeno, a 2003.g. bilo je devastirano još 220 000 grobnica. Treba svakako napomenuti da je u Turskoj samo 1997.g. uhvaćeno 500 pljačkaša i vraćeno preko 10 000 predmeta. Talijanska policija je dala priopćenje da je od 1969.g. do 2001.g. zaplijenila preko 326 000 ilegalnih predmeta.⁶⁷

⁶³ N. BRODIE, 2010. 265.

⁶⁴ Isto, 266.

⁶⁵ S. IGNATOVIĆ, et al. 2011. 271-272.

⁶⁶ N. BRODIE, 2010. 266.

⁶⁷ B. A. BOWMAN, 2008. 5.

Još je niz primjera uništavanja arheoloških lokaliteta. Godine 1991. utvrdilo se da je 59% majanskih lokaliteta u Belizeu uništeno krađom, od 1989. do 1991. od 830 utvrđenih lokaliteta na Maliju 45% ih je bilo devastirano, a od njih 17% teže, u sjevernom Pakistanu je 50% budističkih hramova bilo devastirano ilegalnim istraživanjima te je u španjolskoj Andaluziji 14% poznatih lokaliteta devastirano. Od 1940. do 1968. preko 100 000 rupa u potrazi za grobnicama u Peru je napravljeno i izvađeno je preko 40 kg zlata i nakita koji čine 90% peruanskih nalaza koji su sada po svijetu. Za vrijeme Zaljevskog rata u Iranu je uništeno 11 muzeja i preko 3000 artefakata i 500 rukopisa je odneseno od kojih je samo 50 vraćeno. Od početka 2000. u Iraku je uništeno od 30 - 50% svih arheoloških lokaliteta, a ista je situacija i u Afganistanu, u Turskoj od 1993. do 1995. je bilo preko 15 000 policijskih prijava i istraga zbog trgovine arheološkom građom ili uništavanje lokaliteta, grčka policija je od 1989. do 2001. godine zaplijenila preko 23 000 nelegalno otuđenih arheoloških predmeta, talijanska policija je od 1969. do 1999. zaplijenila preko 326 000 nelegalno iskopanih arheoloških predmeta, njemačka policija je 1997. pronašla preko 250 religijskih predmeta i mozaika koji su devastirani iz ciparskih crkvi, švicarska policija je pronašla preko 10 000 predmeta koji su nelegalno uvezeni iz Italije itd, itd..⁶⁸

Pljačkanje lokaliteta može imati i pogubne posljedice. Tako imamo primjer iz Čilea iz 1998. g. kada su dva zaštitara ubijena na arheološkom lokalitetu i zakopana pored obližnjeg drveta. U Kambodži je početkom 1990-ih ubijen zaštitar dok je obilazio muzejsku čuvaonicu. Godine 2002. u Oregonu je uhićen pljačkaš arheološkog lokaliteta i osuđen za planiranje ubojstva policajca koji ga je uhvatio te suca koji ga je osudio. U Turskoj je 1978.g. više ljudi umrlo u sukobima između pljačkaša nego u sukobima bandi koje se bave raspačavanjem droge.⁶⁹

Što se tiče Hrvatske, najviše je ugroženo kulturno naslijeđe velikih gradova poput Splita, Zadra, Siska, Zagreba i arheoloških lokaliteta u njihovoj blizini ili u blizini bilo kojeg naseljenog mjesta s poznatom povijesti. Najčešće ugroze lokaliteta u Republici Hrvatskoj se javljaju tijekom situacija u kojima vlasnici privatnih zemljišta za koje je utvrđeno postojanje kulturnog dobra odluče ne prijaviti nalaze nego ih prodati na crnom tržištu. Također, prijete opasnost i lokalitetima koji su otvoreni široj javnosti bez pojačanog nadzora. Najčešći razlog pljačkanja arheoloških lokaliteta je nezaposlenosti i niski životni standarda.⁷⁰

⁶⁸ N. BRODIE, et al., 2005. 345-347.

⁶⁹ B. A. BOWMAN, 2008. 8.

⁷⁰ N. MEŠTROVIĆ, 2015. 174.

Drugi najčešći oblik pljačkanja lokaliteta u Hrvatskoj događa se za vrijeme turističke sezone kada je u zemlji povećan broj ljudi, a smanjene su kontrole lokaliteta i graničnih prijelaza.⁷¹

⁷¹ N. MEŠTROVIĆ, 2015. 174-175.

5. Trgovina arheološkom građom

Što više znanja je prikupljeno, više arheoloških lokaliteta, kultura i umjetnosti otkriveno, to se trgovina sve više razvijala. Do kraja 20 st. trgovina antikvitetima je dosegla svoj vrhunac, sve jeftiniji prijevoz, dostupnije komunikacije, politički nemiri i ekonomski rast kreirali su plodno tlo za razvoj nelegalne trgovine.⁷²

S problemom nelegalne trgovine arheološke građe i umjetnina na našim prostorima borba je počela već u doba Habsburške monarhiji, kada je 1818. g. donesen zakon koji se odnosio na zaštitu spomenika i kulturne baština, „Uredba o izvozu umjetničkih djela i rijetkosti i njihovu trgovanju kojom se zabranjuje izvoz starina.“⁷³

Kulturna baština unazad par desetljeća je postala sve izloženija uništavanju i nelegalnoj trgovini. Baština je postala roba na tržištu koja ima određenu cijenu. Svjetska trgovina baštinom uglavnom se odvija dobro razvijenom krijumčarskom mrežom koja tržište opskrbljuje raznim materijalom.⁷⁴

Vrijednost ilegalne trgovine antikvitetima nije poznata. Interpol procjenjuje da je vrijednost trgovine antikvitetima po zaradi na treće mjestu odmah iza droge i oružja.⁷⁵

Postoji nekoliko čimbenika koji odvajaju kulturni svijet muzeja od nelegalne trgovine i nelegalnih istraživanja. Prvo je to što se predmeti koji su nelegalno otuđeni ne mogu naći u stručnoj literaturi ili u muzejskim vitrinama i kao takvi, bez dokumentacije se ne mogu smatrati ukradenim. Drugo, postoje mnogi predmeti koji su otuđeni iz matičnih država u vrijeme kada još to nije bilo zakonski zabranjeno. Treće i ono najčešće jest da preko 60% predmeta nema nikakvu potvrdu o autentičnosti ili podrijetlu tako da se tržište pretvorilo u mješavinu legalne (predmeta koji imaju potvrdu o podrijetlu) i ilegalne trgovine (predmeta koji nemaju nikakvu potvrdu o podrijetlu).⁷⁶

Većina arheoloških predmeta koji se nalaze na tržištu dolaze s nelegalnih istraživanja te kao takvi dolaze bez dokumentacije ili podataka o podrijetlu samog predmeta. Arheološki predmeti koji završe u prodaji dolaze iz raznih izvora pa tako znaju biti ukradeni s povijesnih

⁷² N. BRODIE, 2014. 33.

⁷³ A. DERANJA CRNOKIĆ, 2014. 26.

⁷⁴ B. PERČINIĆ-KAVUR, 1990. 11.

⁷⁵ N. BRODIE, 2006. 54.

⁷⁶ Isto, 2006. 53.

građevina, ukradeni iz muzeja ili iskopani na nelegalan način. Mnogom lokalnom stanovništvu otuđeni su njihovi sveti predmeti, a arheološki kontekst je zauvijek izgubljen. Arheološki predmeti koji su otuđeni s raznih lokaliteta, nebitno na kojem kontinentu, naposljetku završavaju na američkom i europskom tržištu, a sve češće i na Dalekom Istoku.⁷⁷

Nelegalna trgovina arheološkom građom mora zadovoljiti trenutnu potražnju na crnom tržištu, te se njihov nelegalni status treba pretvoriti u legalni. Tako da osim osoba koje su sposobne prevoziti veće količine materijala, trebaju se naći i korumpirani carinici, korumpirani policajci, ali i krivotvoritelji koji će izraditi potrebnu dokumentaciju za prijenos predmeta. Imamo primjer u kojem su talijanski istražitelji raskrinkali lanac švercera arheološkog materijala u Zapadnoj Europi. Osim pljačkaša uhićeni su: vladini dužnosnici, profesori, vlasnici galerija, a čak i talijanski policajac. Imamo i primjere šverca arheoloških predmeta u torbama diplomata.⁷⁸

Dobru organizaciju ilegalne trgovine kulturnim dobrima potkrepljuje i činjenica da se manje od 40% svih ukradenih predmeta pronađe. Većina predmeta koji se ilegalno transportiraju završe oštećeni, a nemali broj puta i uništeni. Nelegalna trgovina antikviteta odvija se često po raznim aukcijskim kućama, antikvarijatima, privatnim galerijama, putem privatnih udruženja kolekcionara i raznih numizmatičara. Najčešće se pri nelegalnoj trgovini prvo ponudi muzeju pravo otkupa, ali kako takvi predmeti vuku niz problema za sobom, obično se odbijaju za muzejski fondus..⁷⁹

Kupci koji kupuju antikvite kao investiciju, procjenjuju njihovu vrijednost na osnovu procjene stručnjaka i kulturnih uvjerenja. Predmeti se ne mogu realno procijeniti na osnovu toga kolika je njihova umjetnička vrijednost. Problemi nastaju kada pokušamo različite predmete usporediti i odrediti im cijenu te koji predmet pruža najbolju vrijednost za cijenu. Ne postoji neki standardni kriteriji koji bi odredili koliko koji predmet vrijedi.⁸⁰

Većina predmeta koji se nalaze na tržištu dolaze s nelegalnih istraživanja ili nemaju jasnu povijest. Često se potvrde o povijesti samog predmeta krivotvore kako bi se lakše predmeti prodali, tako da je tržište preplavljeno ukradenim predmetima, predmetima koji su s nelegalnih istraživanja ili su jednostavno krivotvorine. Kolekcionari koji poštuju neke etičke standarde nikad neće kupiti predmet koji nema jasno definiranu povijest, a niti jedan kolekcionar ne želi

⁷⁷ N. BRODIE, 2006. 52.

⁷⁸ Isto, 52-53.

⁷⁹ B. PERČINIĆ-KAVUR, 1990. 12.

⁸⁰ N. BRODIE, 2014, 38.

kupiti predmet koji je falsificiran. Kolekcionari koji imaju više novaca angažiraju muzejske stručnjake, aukcionare, antikvare i stručnjake sa sveučilišta koji onda procjenjuju predmete. Tako da zapravo možemo zaključiti kako školovani stručnjaci direktno i indirektno utječu na cijene predmeta koji se nalaze na legalnom i onom ilegalnom tržištu.⁸¹

5.1. Primjeri nelegalne trgovine artefaktima

Antikvitete sakupljaju radi njihovih umjetničkih, religijskih i povijesnih vrijednosti, a s kojima dolazi i kulturna i simbolička vrijednost kako za pojedinca tako i za skupinu ljudi iz koje potječu. Kulturna vrijednost predmeta povećava njegovu materijalnu vrijednost. Tako na primjeru Eufronijeveg kratera možemo vidjeti kako se vrijednost eksponencijalno povećava ovisno o tome tko je u trenutnom posjedu i što mu predstavlja. Sam krater je otkriven negdje početkom 1970-ih godina od strane pljačkaša grobova u Italiji i prodan je Giacomu Mediciju za 88 000\$, nakon čega ga je Medici prokrijumčario u Švicarsku i prodao Robertu Hechtu za 4 puta veću cijenu od kupovne (350 000\$). Nakon toga ga je Robert Hecht prodao Metropolitan Museum of Art-u u New Yorku za 1 000 000\$, a izjava tadašnjeg voditelja muzeja Thomasa Hovinga opravdava njegovu cijenu. Hoving je izjavio kako će krater nanovo ispisati povijest grčke umjetnosti, a s tom je izjavom dao do znanja da je vrijednost kratera u njegovom kulturološkom aspektu. Također, treba napomenuti da vrijednost određuje i kvaliteta samog predmeta. Što je predmet bolje sačuvan, to je i njegova vrijednost veća jer je količina kvalitetnih predmeta mala, odnosno postoji oskudica takve građe na tržištu. Vrijednost samih antikviteta je kreirana tamo gdje se s istima trguje.⁸² Krater je vraćen u Italiju 2006. g.⁸³

Kada se antikviteti jednom prodaju, dobivaju neku prihvaćenu cijenu, te se kupuju kao investicija, a ne kao objekti potrebe za sakupljanjem određene skupine predmeta. Prve kupovine antikviteta kao ekonomske vrijednosti možemo vezati za 1970-te kada je British Rail Pension Fund počeo kupovati razne umjetnine kao vrstu investicije. Početkom 1980. su stali s kupovinom jer su posjedovali preko 2000 predmeta u vrijednosti od 40 miliona britanskih funti. Nije svaka kupovina antikviteta dobra investicija, a što možemo vidjeti na primjeru Seusovog blaga. Radi se o 14 srebrenih i jedne brončane kasnorimskih posuda koje nemaju jasno definirano podrijetlo. Britanski investicijski konzorcij je otkupio je blago od srpskog trgovca

⁸¹ N. BRODIE, 2014. 38-39.

⁸² <https://nationalgeographic.rs/foto/a20226/pljackanje-proslosti-dama-s-prugastom-perikom.html>, 25.09.2021.

⁸³ Isto, 2014. 34-36.

antikviteta 1987. te je naknadno prodano jednom od članova upravnog odbora samog konzorcija. Predmet je bio u posjedu Markiza od Northamptona koji ga je kupio od konzorcija za 9 milijuna britanskih funti. Godine 1990. ih je ponudio na aukciji u New Yorku s libanonskom dokumentacijom, a procijenjena vrijednost je bila 40 miliona dolara, no Llibanonska vlada je rekla kako se radi o krivotvorenim dokumentima te da oni nemaju nikakve veze sa Seusovim blagom. Hrvatska i Mađarska su svojatale blago kao dio svoga kulturnog naslijeđa, ali sud u New Yorku nije priznao vlasništvo niti jednoj državi te je blago vraćeno Markizu od Northamptona.⁸⁴ Mađarska vlada je 2014. otkupila 7 od 14 srebrenih posuda, a plaćene su 14 miliona €.⁸⁵



Slika 3 Seusovo blago (<https://www.glasistre.hr/pula/-578212>)

Razvoj nelegalne trgovine na hrvatskom tržištu počinje 1960-ih godina, kada se Hrvatska otvara prema svijetu i dolazi do razvoja turizma, a time i do razvoja trgovine kulturnom baštinom na našem prostoru.⁸⁶

⁸⁴ N. BRODIE, 2014. 37.

⁸⁵ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/madarska-preotela-hrvatskoj-seusovo-blogo-20140326>, 10.09.2021

⁸⁶ B. PERČINIĆ-KAVUR, 1990. 11.

Nije nepoznanica da su naši muzeji, galerije i ostale institucije koje čuvaju muzejsku građu u prošlosti bile loše osigurane i tako su bile laka meta za pljačkaše. Prema podacima Zavoda za zaštitu spomenika kulture, između 1970.g. i 1990.g. dokumentirano je 317 slučajeva pljačke, a otuđeno je 1394 predmeta. Od 317 slučajeva, 233 su se dogodila u objektima sakralne namjene, 39 u muzejima i galerijama, 10 u privatnim zbirkama i 35 u ostalim objektima kao što su knjižnice, akvatoriji, nekropole, restauratorske radionice, hoteli. U svim tim pljačkama najčešće su otuđene amfore, njih čak 452, 312 skulptura, 206 slika, 262 liturgijska predmeta i 162 razna druga predmeta (oružje, knjige, numizmatika, zvana, votivni natpisi, tapiserija...). Najveći broj krađa se desio na prostoru Zagreba i Splita na koje otpada 80% svih krađa i čak 90% svih otuđenih predmeta. Treba sve ove podatke uzeti sa zadržkom jer se broj krađa može popeti znatno više budući da veći broj krađa nije ni prijavljen jer su smatrane nebitnima. Također treba pribrojati i problem sakupljača koji iznose predmete pronađene u zemlji od strane samoprovanih arheologa i hidroarheologa koji pljačkaju razna arheološka nalazišta, a ne prijavljuju ista sve dok ih ne iscrpe. Taj broj postaje puno veći i ozbiljniji, a tu su i krađe vrijednih knjiga i arhivskih dokumenata. Sve to pridonosi zabrinjavajućoj i sve drastičnijoj eksploataciji i uništavanju naše kulturne baštine.⁸⁷

5.2. Počinitelji i problemi na globalnoj razini

Počinitelje koji se bave kriminalitetom vezanim uz arheološku građu trebamo podijeliti u nekoliko kategorija a to su: sitni kriminalci, pripadnici neke institucije i stručno osoblje, kolekcionari, profesionalni preprodavači. Većina osoba koja se bavi ovom kriminalnom djelatnošću su visokoobrazovani i upoznati su s predmetima kojima trguju ali namjerno negiraju etičke principe rada radi ostvarivanja materijalne dobiti.⁸⁸

Trenutni gorući problem koji se javlja kod nelegalne trgovine arheološkom građom je taj da se predmeti mijenjaju za drogu i oružje, a osobe koje se bave švercanjem oružja i droge naposljetku se bave i švercanjem antikviteta. Tako imamo primjere u Španjolskoj gdje su se predmeti mijenjali za kokain ili u SAD-u gdje je pošiljka sadržavala marihuanu u vrijednosti od nekoliko milijuna dolara, a pored su se nalazili predmeti iz pretkolumbovskog razdoblja.⁸⁹

⁸⁷ B. PERČINIĆ-KAVUR, 1990. 11.

⁸⁸ D. DOLEZAL, et. al. 2020. 85.

⁸⁹ B. A. BOWMAN, 2008. 6-7.

Također jedna od većih opasnosti koja se javlja tijekom nelegalne trgovine je ta što sve više arheološke građe i kulturnih dobara postaje glavni izvor financiranja raznih terorističkih organizacija. Terorističke grupe djeluju na tri načina pri devastaciji i trgovini arheološkom građom. Prvi način je da pljačkaju arheološke lokalitete i muzejske institucije i tako stječu predmete. Drugi način je da olakšavaju trgovinu takvim predmetima i prelazak granica s nelegalno stečenim predmetima, a treći način je da se bave pribavljanjem poznatih artefakata u svrhu ostvarivanja materijalne dobiti.⁹⁰

Uzrok svemu tome je, između ostalog, i nedovoljno uključivanje pravnih službi i službi javnog reda (policije, carine) u suzbijanju takvih kriminalnih operacija. Jedan od osnovnih problema je manjak statističkih podataka što doprinosi manjoj učinkovitosti u prevenciji nelegalne trgovine. Svemu tome treba pripisati i nedovoljno stručno i osposobljeno policijsko osoblje što na kraju rezultira neotkrivanjem počinitelja tih kaznenih djela.⁹¹

Problemi također nastaju kada se ne prijavljuju krađe artefakata, budući da su često ti artefakti stečeni nelegalno. Mediji su također jedan od problema, jer pristupaju senzacionalistički ovome problemu, a ne bi trebalo biti tako. Ovom problemu se treba pristupiti kao i bilo kojoj drugoj kriminalnoj radnji i tako riješiti što veći broj slučajeva.⁹²

5.3. Borba protiv nelegalne trgovine i zaštita predmeta i lokaliteta od krađe

Predmete treba zaštititi od nelegalne trgovine, ali i krađe (putem koje predmeti ulaze također na tržište), a to treba napraviti na nekoliko načina. Prvo i osnovno je da bi se predmeti kulturne znamenitosti trebali popisati i na pravilan način dokumentirati. Također treba u institucije ugraditi protuprovalne sustave kao što su: protuprovalne brave, detektori pokreta, kamere, ugraditi vatrodjavne alarme, angažirati noćne čuvare te pojačati suradnju s policijom i nadležnim institucijama za zaštitu baštine.

Zaštitarske službe unutar muzeja moraju biti profesionalno osposobljene te razviti profesionalno odnošenje prema samom mjestu koje čuvaju. Svi ulazi i pristupi muzeju moraju biti adekvatno osigurani uz pomoć čvrstih vrata, sigurnosnih ključeva, rešetki itd. Posebno vrijedni predmeti morali bi imati višu razinu zaštite i biti pohranjeni u sefove ili posebno osiguranim čuvaonicama. U slučaju da provalnik uspije otuđiti predmet, treba imati razrađen

⁹⁰ D. DOLEZAL, et. al. 2020. 95-96.

⁹¹ Isto, et. al. 2020. 82.

⁹² Isto, et. al. 2020. 83.

plan kako ga zaustaviti, a krađu treba prijaviti i nikako zataškavati. Brzo djelovanje je ključ u pronalasku nestalih predmeta, a kvalitetna dokumentacija pomaže u tome.⁹³

Branka Perčinić-Kavar navodi nekoliko čimbenika na koje treba pripaziti pri ostvarivanju zaštitnih mjera određene institucije, a to su: makrolokacija (udaljenost od naselja, okruženost prometnicama), mikrolokacija (neposredna okruženost objektima, struktura stanovnika u okolici), vrijednost i vrsta inventara te njegov smještaj, organizacija rada u muzeju (radno vrijeme osoblja, cirkulacija posjetitelja), mjere koje su već u funkciji i koliko su uspješne, mogućnost komunikacije u objektu (telefon, internet, interfon), stupanj osvjetljenosti u objektu i izvan njega, sposobnost brze intervencije u slučaju nemilog događaja. Kada se prema navedenim parametrima procijeni situacija, bira se najprimjereniji oblik zaštite muzejskih predmeta. Jedan od ključnih elemenata u zaštiti od krađe je postojana kontrola predmeta i cjelokupna evidencija smještaja predmeta i njegovog kretanja u slučaju restauracije, posudbe ili izlaganja. Također treba istaknuti da uvijek treba paziti na zaštitu muzejske građe i u slučaju elementarnih nepogoda i prirodnih katastrofa te imati pripremljen plan za zaštitu samih predmeta.⁹⁴

Jedan od bitnih čimbenika za suzbijanje nelegalne trgovine ukradenih artefakata je obuka policije i carinika kako prepoznati određene predmete i jesu li legalno stečeni, osnivanje baza podataka u kojima se mogu prepoznati sporni predmeti. Policija bi trebala provoditi koordinirane akcije i uhititi prijestupnike.⁹⁵

U borbi protiv nelegalne trgovine ICOM je osnovao i vodi bazu podataka u kojoj se nalaze predmeti opisani i ilustrativno prikazani ali nisu ukradeni. Radi se o slikama i opisima predmeta koji se nalaze u muzejima, a postoji ugroza za slične predmete da će biti ukradeni i preprodani. Tu bazu podataka nazivaju *Crvena lista*. Sama lista je kategorizirana prema državama ili određenim regijama za koje se smatra da su izrazito osjetljive, npr. Afganistan, Iran, Kambodža... Hrvatska spada pod listu za II Europu. Lista je sastavljena od strane međunarodnog tima stručnjaka s ciljem da pomogne carini, policiji, trgovcima umjetnina koji pošteno rade i muzejima da prepoznaju predmete koji su ukradeni i kako bi spriječili njihovu daljnju distribuciju.

⁹³ B. PERČINIĆ-KAVUR, 1990. 12-13.

⁹⁴ Isto, 1990. 12.

⁹⁵ Isto, 1990. 12-13.

U svrhu borbe razvijen je i Object ID, standard kojim je utvrđena procedura za dokumentiranje i opisivanje kolekcija arheoloških, kulturoloških i umjetničkih predmeta. Standardizirani opisi predmeta mogu pomoći u njihovom pronalasku u slučaju gubitka ili krađe predmeta. Object ID je nastao u suradnji s muzejskom zajednicom, policijom, trgovcima umjetninama i antikvitetima. Pomaže u borbi protiv nelegalne trgovine i ujedinjuje razne organizacije diljem svijeta kako bi se što lakše predmeti mogli vratiti.⁹⁶

Object ID postavlja devet kategorija informacija o predmetu, a to su: tip predmeta, materijali i tehnike, mjere, natpisi i oznake, posebni znakovi, naslov, tema, vrijeme nastanka i tko je predmet načinio. Osim toga, navodi i četiri procedure koje pridonose identificiranju i zaštiti predmeta, a to su fotografiranje predmeta, identifikacija prema gore navedenim točkama, kratak opis uz dodatne informacije te čuvanje dokumentacije na sigurnom mjestu.⁹⁷

Hrvatska također ima svoju bazu podataka u koju se upisuju predmeti koji su otuđeni ili na bilo koji drugi način nelegalno prisvojeni, a ta baza se naziva „Nacionalna baza podataka o otuđenim i izgubljenim umjetninama“. Sama baza se može naći na službenim stranicama MUP-a, a na njoj se mogu naći popis predmeta koji su otuđeni i nestali, pronađeni i predmeti koji su krivotvorine⁹⁸

Jedna od mogućnosti za zaštitu lokaliteta od pljačkanja je edukacija djece od najranije dobi. Djecu treba motivirati da trebaju zaštititi svoju baštinu i čuvati je kao dio njihove zajednice. Osim na razini nekog mjesta ili zajednice, treba ih osvijestiti i na razini grada, a naposljetku i države i naučiti djecu kako trebaju poštovati i čuvati lokalitete i artefakte tako da mogu trajati na korist i drugim generacijama.⁹⁹

Arheološke lokalitete možemo još zaštititi na taj način da se konstantno motre. Za to mogu biti zaduženi rendžeri ili lokalne udruge koje se kreću tim prostorom i u slučaju bilo kakvog poremećaja na lokalitetu, prijaviti nadležnoj ustanovi ili direktno policiji.¹⁰⁰

Turisti, slučajni prolaznici ili osobe koje su dužne za nadzor lokaliteta ako nekoga zateknu kako kopa ili koristi detektor metala na samom lokalitetu trebali bi takvo ponašanje prijaviti vlastima.¹⁰¹

⁹⁶ <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/>, 06.09.2021

⁹⁷ Isto, 06.09.2021

⁹⁸ I. MARIĆ, 2013. 61-62.

⁹⁹ <https://www.archaeologysouthwest.org/2018/12/19/how-you-can-help-protect-heritage-sites/>, 06.09.2021.

¹⁰⁰ J. S. RYAN, 1999. 15.

¹⁰¹ J. S. RYAN, 1999, 14-15.

Jednako tako treba prezentirati arheološke lokalitete javnosti, organizirati događanja i manifestacije na samim lokalitetima i tako ih približiti zajednici ¹⁰².

Uz to i osnivati udruženja unutar zajednica koja će promicati sam lokalitet i čuvati njegovu povijest te na taj način pridonijeti i zaštiti samog lokaliteta.¹⁰³

¹⁰² J. S. RYAN, 1999, 17-20.

¹⁰³ Isto, 20-21.

6. Muzeji i nedozvoljena trgovina arheološkom građom

6.1. Etika muzejskog rada kao važan element u borbi s nelegalnim praksama

Godine 1970. na UNESCO-voj konvenciji zatraženo je od muzeja da preispitaju svoje etičke stavove prema nabavljanju kulturnih dobara. Jednako tako zatraženo je od muzeja da pri nabavljanju kulturnih dobara saznaju njihovo podrijetlo i kako je pojedinac nabavio taj predmet. Također je traženo da svaki muzej napiše svoj dokument o politici nabave predmeta kojeg bi se pridržavao.¹⁰⁴

U ICOM-ovom Etičkom kodeksu za muzeje, članak 2.1 zahtjeva se da svaki muzej usvoji i objavi politiku zbirke, a koja će se baviti pitanjem nabave, brige i uporabom zbirke. Također se navodi da politika zbirke mora pojasniti i sve one predmete koji neće biti katalogizirani, konzervirani ili izloženi. Zanimljivo je da kada je 1986. g. J. Paul Getty Museum počeo raditi na svojoj politici sabiranja došlo se do zaključka da su jedini muzej u SAD-u koji ima takvu politiku. Problem koji imaju tamo je taj što predmeti koji dolaze u muzeje imaju jako malo dokumentacije, a što može značiti da su došli iz druge zemlje putem nelegalnih istraživanja.¹⁰⁵

ICOM-ov etički kod također zahtjeva da muzej ne prima predmete bez poznatog podrijetla. Tako u članku 2.3 stoji da muzej mora prije nabave predmeta biti siguran kako predmet koji je ponuđen za otkup, kao poklon, najam ili zamjenu nije ilegalno pribavljen ili izvezen nelegalno iz neke druge zemlje. Muzej bi trebao prije nabave predmeta utvrditi punu povijest predmeta.¹⁰⁶

Također, ICOM-ov etički kodeks napominje i štetu koju čine nelegalne radnje na arheološkim lokalitetima. U članku 2.4 stoji kako predmeti s nelegalnih i nedopuštenih terenskih istraživanja ne bi trebali biti prihvaćeni u muzejsku zbirku., zbog toga kako su ti predmeti pribavljeni, zbog kojih su razloga pribavljeni te koju su štetu napravili na arheološkim ili geološkim lokalitetima.¹⁰⁷

Kustos u modernom svijetu treba obavljati svoje poslove stručno, poštujući etičke smjernice i propise. Tako se sve više ističe kako je bitno utvrditi povijest samog predmeta i pri obradi se upoznati detaljno s njegovom prošlošću. To je bitno ne samo kako bi se upotpunila

¹⁰⁴ N. BRODIE, et al., 2005. 350.

¹⁰⁵ Isto, 2005. 350.

¹⁰⁶ Isto, 350-351.

¹⁰⁷ Isto, 350.

muzejska dokumentacija, nego kako bi se i sam muzej zaštitio od potencijalno nelegalno stečenog predmeta. Tako u Etičkom kodeksu stoji kako muzej ne bi trebao nabaviti predmet kupnjom, darovanjem, posudbom, nasljeđivanjem ili razmjenom ukoliko nije siguran u pravo vlasništva nad samim predmetom.¹⁰⁸

Sustavno istraživanje i utvrđivanje vlasništva predmeta počinje 1998.g. na konferenciji u Washingtonu na kojoj se raspravljalo o kulturnim dobrima iz vremena holokausta. Tada je doneseno 11 neobveznih smjernica koje su trebale riješiti nesuglasice oko umjetničkih djela koja su nacisti zaplijenili od židovske zajednice. Godine 2009. u Pragu se potpisuje Terezinska deklaracija u kojoj se 46 država potpisnica (među kojima je bila i Hrvatska) obvezuje na intenzivno istraživanje podrijetla predmeta u javnim, ali i u privatnim zbirkama.¹⁰⁹

Pri istraživanju podrijetla treba utvrditi cjelokupnu povijest samog predmeta i utvrditi vlasništvo nad predmetom od njegovog otkrića ili nastanka pa sve do trenutka kada ulazi u neku muzejsku zbirku, a iz povijesti predmeta možemo odrediti i autentičnost samog predmeta i njegovo zakonito vlasništvo. Sam cilj istraživanja podrijetla muzejskog predmeta je utvrditi neprekinuti slijed vlasništva i na koji način je predmet došao u nečije vlasništvo. American Alliance of Museums je 2001.g. izdao uputstva - *The AAM Guide to Provenance Research* - za provođenje pravilne metodologije istraživanja predmeta. Potreba za takvim jednim priručnikom javila se kada je utvrđeno da ne postoji formalno obrazovanje o istraživanju podrijetla predmeta. Nakon publiciranja priručnika sve više muzeja u SAD-u se počelo baviti problemom neetičnog sabiranja, a pogotovo predmetima koji su došli u SAD za vrijeme Drugog svjetskog rata.¹¹⁰

Američka udruga muzeja preporučila je muzejima u SAD-u da bi trebali proučiti svoje predmete u zbirkama i prepoznati predmete koje su nacisti u razdoblju od 1933.-1945. g. otuđili od Židova i prodali kako bi zaradili za vojno djelovanje, ali i obogatili svoje zbirke. Mnogi su muzeji počeli prepoznavati takve predmete i počeli ih vraćati potomcima vlasnika predmeta. Takav sustav bi se trebao početi primjenjivati i na predmete iz Kambodže, Somalije, Afganistana i Iraka koji su bili izloženi velikim i teškim kulturocidom za vrijeme ratova u tim državama.¹¹¹

¹⁰⁸ I. MARIĆ, 2013. 62.

¹⁰⁹ Isto, 61.

¹¹⁰ Isto, 60-61.

¹¹¹ N. BRODIE, 2003. 1-2.

U Hrvatskoj je na snazi Zakon o muzejima u kojem se samo jedan članak odnosi vrlo općenito na nabavljanje muzejske građe i načine na koje se to mora odvijati.¹¹²

Članak 9.

- (1) Muzej može muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju pribavljati kupnjom, darovanjem, nasljeđivanjem, zamjenom, terenskim radom i istraživanjem te na drugi zakonom dopušteni način.
- (2) Muzej može pohraniti muzejsku građu koja je rezultat arheoloških i drugih istraživanja ili nalaza, sukladno odredbama zakona kojima se uređuje zaštita i očuvanje kulturnih dobara te zaštita prirode.
- (3) Prodaju, darovanje i zamjenu muzejske građe s pratećom dokumentacijom može obaviti muzej kojem je osnivač ili suosnivač Republika Hrvatska, jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave samo uz prethodno odobrenje ministarstva nadležnog za poslove kulture po pribavljenom mišljenju Hrvatskog muzejskog vijeća te ministarstva nadležnog za poslove zaštite prirode ako se radi o muzejskoj građi koja predstavlja zaštićeni dio prirode.
- (4) Sredstva dobivena prodajom muzejske građe i dokumentacije mogu se upotrijebiti isključivo za nabavu muzejske građe i muzejske dokumentacije.
- (5) Pravnim posao sklopljen protivno odredbi stavka 3. ovoga članka smatra se ništetnim.¹¹³

No, bez obzira na sve zakone, pravilnike i smjernice koje se donose od strane državnih i muzejskih tijela i dalje imamo muzeje koji odbijaju ih poštivati te kupuju nelegalne predmete. Tako imamo primjer Miho muzeja u Kyotu u Japanu koji je potrošio preko 200 miliona \$ na nelegalne predmete te ih katalogizirao. Nažalost, većina katalogiziranih predmeta nema oznaku podrijetla, što bi značilo da su došli do muzeja nelegalnim putem. Jedan su predmet vratili 2001. g. na intervenciju Narodne Republike Kine koja je inzistirala na vraćanju kipa Bude koji je bio ukraden iz vrta u provinciji Shandong 1994. g. Sam predmet muzej je otkupio od trgovca antikvitetima iz Londona. Iako je daleko najgora situacija bila u SAD-u gdje su do 20 st. uredno

¹¹² I. MARIĆ, 2013. 63.

¹¹³ Zakon o muzejima, čl. 9.

dobivali predmete iz cijelog svijeta bez prevelike muke, no kako je u 20. st. većina država donijela neke zakone o zaštiti kulturnih dobara, broj predmeta koji ulazi u muzeje ilegalno je sve manji.¹¹⁴

6.2. Pouka švedskog dokumentarnog filma *On the Trail of Tomb Robbers*

Film je nastao kao dio dokumentarnog serijala *Streptase* u Švedskoj 90-ih godina prošlog stoljeća, a temeljio se na istraživačkom novinarstvu. Serijal je za cilj imao provesti temeljito istraživanje o različitim socijalnim i ekonomskim problemima unutar švedskog društva. Pokušavao je razotkriti razne moćnike kako iskorištavaju slabije i potlačene, a sve s ciljem stvaranja ekonomske dobiti. Serijal je kreirao Mikael Olsson.¹¹⁵

Nas zanima epizoda nazvana *On the Trail of Tomb Robbers* koja je puštena u eter 04.12.2000, a bavila se problemom nelegalne trgovine arheološkom građom i etičkim problemom sabiranja unutar švedskih muzeja. Glavni istraživači i osobe koje su pomogle razotkriti niz nelegalnih aktivnosti bili su Staffan Ludent sa Sveučilišta u Gothenburgu i producent serije Johan Branstad. Glavni razlog za pokretanje emisije je bio taj što švedska vlada (kao i većina skandinavskih država) nije bila potpisala povelju UNESCO-a, koja se bavi problematikom nelegalne trgovine artefaktima. Epizoda prikazuje slučajeve u kojima se jasno vidi kako je lako doći do arheološke građe i koliko problematični mogu biti načini na koji su predmeti prikupljeni.¹¹⁶

U prvom slučaju obrađena je problematika vezana za bivšeg švedskog ambasadora Ulfa Lewina. Lewin je bio ambasador u Gvatemali, Peru i Ekvadoru, a radi se o jednom od velikih kolekcionara južnoameričkih starina. U epizodi je prikazano kako je uz pomoć diplomatske pošte (diplomatska pošta nije pod jurisdikcijom države iz koje je poslana), slao pakete u Švedsku i tamo prodavao građu Etnografskom muzeju u Gothenburgu, ali također i trgovcima antikviteta koji su onda te predmete prodavali privatnim osobama. Pregledavanjem dokumentacije Etnografskog muzeja utvrdilo se da su bili u posjedu 108 predmeta koje je Lewin nelegalno stekao i prokrijumčario iz Bogote u Švedsku. Pravdao se kako se radi o malim beznačajnim predmetima koji bi onako bili uništeni ili nevažni za matičnu državu. Također je napomenuo da se tu radi o nekom malom broju predmeta koji su prodani i izvezeni te da on

¹¹⁴ N. BRODIE, 2006. 55.

¹¹⁵

http://www.cultureindevelopment.nl/News/Discussing_Looting/637/On_the_Trail_of_the_Tomb_Robbers?fbclid=IwAR3rHfdUJQGHPcGsZQnnOYccJcvSWKMsun3cHSDi2iW9Qw91X3v5s_86rZ4, 08.08.2021

¹¹⁶ Isto, 08.08.2021

posjeduje samo nekoliko predmeta. Kasnijim istraživanjima je utvrđeno da to nije točno i da je Muzej u posjedu više od 300 različitih predmeta. Također se došlo do saznanja da Lewin većinu predmeta nije izvezao u Švedsku nego u New York gdje se takvi predmeti više plaćaju. Pretpostavlja se da je zaradio oko 20 puta više nego što je platio pojedini predmet.¹¹⁷

U drugom slučaju obrađen je privatni Muzej istočnoazijske umjetnosti u Ulricehamnu.

Radi se o muzeju koji je bio bogat kineskim artefaktima i kojeg je službeno otvorila švedska kraljica. Priča za javnost bila je da su svi predmeti nabavljeni iz starih kolekcija od kolekcionara u Engleskoj, Švedskoj i Americi. Zapravo je većina predmeta bila nabavljena od strane ravnatelja muzeja koji je kupovao i švercao predmete iz Kine za Švedsku, kako je to izjavio u razgovoru s novinarom koji je na sebi imao skrivenu kameru. Rekao je kako ti predmeti ne donose zaradu samo jednom čovjeku, nego se radi o cijelom lancu kojeg sačinjavaju onaj koji je iskopao predmet, onaj koji je transportirao, onaj koji je otkupio i onaj koji je prodao. Taj slučaj komentirao je i ministar za kulturu Narodne Republike Kine i rekao kako pljačkaši arheoloških lokaliteta više za ništa ne mare i koriste bagere i dinamit kako bi uspjeli što više iskopati i što više artefakata odnijeti.¹¹⁸

U trećem primjeru pokazali su neetičko ponašanje Muzeja Mediterana u Stockholmu, koji je predmete nabavljao bez prethodne provjere vlasništva predmeta. Tako je za više predmeta utvrđeno kako nemaju poznato mjesto pronalaska, niti ikakvu drugu prateću dokumentaciju već samo cijenu slijedom koje je predmet plaćen. Većina takvih predmeta je došla preko Robina Symsa i njegove tvrtke u Švicarskoj, a prema izjavi Petera Watsona Švicarska je meka za krijumčarenje artefakata. Kada su suočili kustosicu muzeja sa etičkim problemom nabavljanja građe, rečeno im je da je stvaranje i popunjavanje kolekcije obavezno i propisano od strane države i iznad svih je etičkih principa. Takvu izjavu je opovrgnula tadašnja ministrica kulture Marita Ulvskog i izjavila kako je zadano da muzeji moraju proširivati svoje zbirke, ali ne na ilegalne načine i načine koji bi na bilo koji način ugrozili nečije kulturno dobro.¹¹⁹

Epizoda je unijela mnoge promjene i pozitivno utjecala na razmišljanje ljudi, muzeja i vlade u Švedskoj oko nabavljanja kulturnih dobara. Poslije emitiranja došlo je do promjena u

¹¹⁷

http://www.cultureindevelopment.nl/News/Discussing_Looting/637/On_the_Trail_of_the_Tomb_Robbers?fbclid=IwAR3rHfdUJQGHPcGsZQnnOYccJcvSWKMsun3cHSDi2iW9Qw91X3v5s_86tZ4, 08.08.2021

¹¹⁸ Isto, 08.08.2021

¹¹⁹ Isto, 08.08.2021

sustavu, promjene u politici što je naposljetku dovelo Švedsku do potpisivanja UNESCO-ve konvencije iz 1970. g. Također je došlo do promjene odnosa prema njihovim kulturnim dobrima te su zabranili uporabu detektora metala u privatne svrhe s kaznama zatvora do četiri godine za prijestupnike. U vremenu osvještavanja problema privremeno je bilo zabranjeno nabavljati nove predmete određenim muzejima pa tako i Muzeju Mediterana, sve dok nisu oblikovali svoj Etički kodeks za muzeje, a koji je bio baziran na ICOM-ovom. Ovaj dokumentarni istraživački film je zapravo pokazao kako mediji mogu pozitivno utjecati na kolektivnu svijest nekog društva, ali i na unapređenje profesionalnog djelovanja.¹²⁰

6.3. Uloga arheoloških muzeja u zaštiti lokaliteta

Arheološke muzeje možemo podijeliti na: muzeje koji su posvećeni samo arheološkom materijalu (takvi muzeji skupljaju fundus duže vrijeme i sadrže arheološki materijal određene regije ili države), muzeje na samom lokalitetu (to su muzeji koji su smješteni uz sam lokalitet i cilj im je prezentacija i komunikacija lokaliteta uz kojeg se nalaze, ali i sličnih lokaliteta u toj regiji), muzeje određenog lokaliteta koji nisu iz određenih razloga smješteni na samom lokalitetu (Muzej Neandertalaca u Mettmannu) i arheološke muzeje na otvorenom.¹²¹

Arheološki muzeji pomažu zaštititi arheoloških lokaliteta na nekoliko načina. Prvi način je zaštita „*in situ*“ tj. na originalnom mjestu idenficiranog i istraživanog lokaliteta te „*ex situ*“, odnosno indirektno kroz razne zapise o istraživanju pojedinog lokaliteta i kroz promidžbu lokaliteta te njegovu prezentaciju javnosti.¹²²

Sve više je muzeja koji lokalitete pokušavaju zaštititi *in situ* i kao takve ih prezentirati javnosti. Problem s *in situ* zaštitom dolazi kada treba raditi revizijska istraživanja. Lokalitet koji se jednom zaštiti *in situ* više ne može donijeti znanstveni napredak. Lokalitet se u teoriji poslije naknadnih istraživanja može opet rekonstruirati u prvotno stanje, ali u praksi to nije tako. Jednom kada se izvrše destruktivna istraživanja, izgubljen je prvotni izgled samog lokaliteta.¹²³

Nacionalni muzej u Keniji ima svoj arheološki odjel koji se bavi zaštitom svih poznatih lokaliteta od bilo kakvih naknadnih radnji na njima. Kada pronađu određeni potencijalni

¹²⁰http://www.cultureindevelopment.nl/News/Discussing_Looting/637/On_the_Trail_of_the_Tomb_Robbers?fbclid=IwAR3rHfdUJQGHPcGsZQnnOYccJcvSWKMsun3cHSDi2iW9Qw91X3v5s_86rZ4, 08.08.2021

¹²¹ N. J. MERRIMAN., 2010. 273-274.

¹²² Isto, 274.

¹²³ Isto, 274.

lokalitet, arheolozi izlaze na teren, popisuju sve artefakte i sam lokalitet ulazi u Registar nacionalnih spomenika. Kada jednom uđe u Registar, sve aktivnosti na lokalitetu su zabranjene, osim uz dopuštenje nadležnog tijela.¹²⁴

Zaštićeni arheološki lokaliteti pomažu lokalnoj ekonomiji. Lokalne zajednice u zemljama trećeg svijeta pomalo počinju shvaćati da je pljačkanje lokaliteta jednokratna zarada, a prezentacija lokaliteta i nalaza u lokalnom muzeju dugoročni i održivi način zarade koji potiče razvoj gospodarstva i otvaranje novih radnih mjesta. Tako imamo primjer lokalnog muzeju u Sipanu u Peruu, koji od otkrića zlatne ostave godišnje od turista donese zaradu od 14 milijuna dolara lokalnoj zajednici, a što je puno više nego što bi ostvarili kroz pljačkanje samog lokaliteta.¹²⁵

Sve više imamo i arheoloških parkova koji su pod upravom nadležnog muzeja. Arheološki park je neko veće područje od arheološkog značaja koje je otvoreno za javnost s ciljem prezentacije samog lokaliteta i zaštite od daljnjeg uništavanja. Arheološki park uglavnom ima svoju zgradu koja je pod upravom nekog većeg nadležnog muzeja ali može djelovati i samostalno.¹²⁶

Arheološki park Andautonija – nedaleko od Zagreba na prostoru današnjeg Šćitarjeva, nalazio se rimski municipijalni grad Andautonija. Grad je naseljen od 1 do 4 st. Od 1969. g. na tom prostoru Arheološki muzej u Zagrebu provodi sustavna istraživanja. Od 1984. g. se provodi konzerviranje lokaliteta, a 1994. g. otvoren je arheološki park Andautonija. Lokalitet se morao zaštititi tako da se stvore uvjeti za prezentiranje arhitekture na otvorenom, a uključuje drenažne radove i na konzervaciji građevina. Uz pomoć perforiranih cijevi izvedena je drenaža koja oborinske vode provodi u podzemne. Zidovi su konzervirani tako da su očišćeni od zemlje i propale žbuke, nanovog žbukanja, tretiranja zidova vapnenom vodom i zaštitne kape. Na velikom broju građevina su ugrađeni odljevi za otok vode. U rad samog parka su se uključili i stanovnici današnjeg Šćitarjeva, koji pomažu u uređenju i održavanju parka. U parku je planirano privući sve uzraste uz pomoć: koncerata, predavanja, radionica, igara i tako utjecati na daljnji razvoj parka.¹²⁷

Od 2002. g. organiziraju se Dani Andautonije, događaj koji počinje s proljetnim otvaranjem parka. Svake godine se povećava broj grupnih i pojedinačnih posjeta. Zamišljen je

¹²⁴ N. J. MERRIMAN., 2010. 275.

¹²⁵ Isto, 276.

¹²⁶ Isto. 277.

¹²⁷ D. KUŠAN-ŠPALJ, et al., 1995. 30-34.

i projekt daljnjeg razvoja parka kao Ekomuzeja Šćitarjevačke Posavine. Muzej bi bio smješten na prostoru Šćitarijeva i ostalih sela, a zbirka bi se sastojala od svih građevina, prirodnih ljepota, životinja i ljudskih aktivnosti na tom prostoru.¹²⁸

Arheološki park Vučedol – je projekt koji se sastoji od oživljavanja i rekonstrukcije arheološkog lokaliteta, izgradnje ugostiteljskih, komunalnih i turističkih objekata. Pri početku projekta su postavljeni određeni ciljevi, a to su: očuvanje lokaliteta Vučedol, obogatiti turističku i kulturnu ponudu grada Vukovara i Vukovarsko-Srijemske županije uz pomoć inovativnih i tehnološki naprednih rješenja, doprinijeti ekonomskom i društvenog razvoju grada Vukovara i Vukovarsko-Srijemske županije poticanje gospodarstva i otvaranje novih radnih mjesta te općenito poboljšanje života u regiji.¹²⁹

Arheološki park Sv. Petar – lokalitet koji datira još iz 3 st. pr. Kr., a radi se o prapovijesnoj utvrdi. Lokalitet je pod upravom Gradskog muzeja Makarske. Cilj istraživanja je bio utvrditi točni vremenski i kulturni sloj te opseg same utvrde, a potom i izgradnja arheološkog parka. Godine 2019. počela je konzervacija lokaliteta. Za cilj ima zaštititi sam lokalitet od probadanja ali i da unaprijedi kulturni turizam Makarske. Lokalitet se nalazi na atraktivnoj lokaciji i okružen je prirodnim ljepotama, te turistički najatraktivniji lokalitet Makarske.¹³⁰

¹²⁸ D. KUŠAN-ŠPALJ, et al., 2005. 25-26.

¹²⁹ <http://vucedol.hr/hr/arheoloski-park/>, 20.09.2021.

¹³⁰ <https://www.dalmacijadanas.hr/makarska-ce-dobiti-arheoloski-park-pogledajte-sto-su-arheolozi-otkrili-na-poluotoku-sv-petra/>, 20.09.2021.

7. Zaključak

Problem zaštite kulturne baštine od pljačkaša i nelegalne trgovine u svijetu sve je veći, a sve je to posljedica globalizacije, razvoja komunikacije i svjetske trgovine. Samom problemu krađe i nelegalne trgovine građe još uvijek se nije prišlo kao problemima šverca oružja ili droge, a policijski službenici u velikom broju slučajeva nisu dobro obučeni i obrazovani za prepoznavanje arheološke građe.

Pljačkanje lokaliteta uništava kontekst o kojem arheološki lokaliteti ovise te uništavaju arheološki materijal, a ponekad se i cijeli lokalitet zauvijek izgubi. Kako zaustaviti ilegalna istraživanja i pljačkanje arheoloških lokaliteta je još uvijek gorući problem za koji nema konkretnog odgovora. Uvođenje zakona i restrikcija koje bi se odnose na pljačkanje lokaliteta jedan su od načina, ali je zajednica ta koja mora odigrati ključnu ulogu. Treba doći do povećanja kolektivne svijesti kako pljačkanje lokaliteta možda donosi trenutnu zaradu, ali dugotrajno radi veću štetu nego korist.

Dobrim načinom očuvanja lokaliteta smatramo uspostavljanje arheološkog muzeja ili arheološkog park „in situ“.

Ilegalna trgovina arheološkom građom i antikvitetima postala je jedna od najunosnijih nelegalnih aktivnosti odmah iza nelegalne trgovine drogom i oružjem. Razlika između nelegalne trgovine antikvitetima od nelegalne trgovine oružjem i drogom je ta što u trgovini antikvitetima nema pravila. Predmeti se krađu i preprodaju od svuda, nebitno radi li se o bogatoj zapadnoj državi ili siromašnoj državi trećeg svijeta. Kriminalne organizacije koje djeluju i bave se nelegalnom trgovinom sve više su povezane i sve bolje umrežene, a predmeti završavaju u poznatim aukcijskim kućama, muzejima, privatnim kolekcijama bez da se provjeri njihovo podrijetlo i kako su došli do krajnjeg korisnika.

Krađa i trgovina arheološkog materijala i općenito kulturnih dobara kompleksan je i složen problem kojem treba posvetiti više pažnje. Arheološka građa i umjetnine postaju roba na crnom tržištu koja služi za pranje novca i gubi svoj primaran karakter, a naposljetku financira i razne nelegalne aktivnosti.

Svijest i potreba za istraživanjem povijesti predmeta u baštinskim institucijama nije dovoljno razvijena, a za to ima više razloga. Nekada se zanemaruje povijest predmeta u korist opće inventarizacije i samog skupljanja predmeta bez prethodne provjere. Razlog su i financijska sredstva koja ograničavaju ponekad skup i dugotrajan projekt istraživanja povijesti

predmeta, a ponekad je jednostavno bitno da se predmet pokaže zbog svoje raskoši, a nebitno je od kuda potječe.

Iako se muzejska praksa sve više mijenja te poznavanje vlasnika predmeta i općenita povijest postaje jedan od ključnih čimbenika pri nabavi predmeta, važno je osvijestiti muzealce i obrazovati ih kako istražiti povijest samog predmeta i kako bi to trebao biti jedan od prioriteta pri akviziciji. Predmet kojem se poznaje povijest može ispričati zanimljivu priču, a njeno istraživanje dio je i etičnog profesionalnog ponašanja muzealaca. Muzeji trebaju odbijati nelegalno pribavljene predmete, odnosno držati se ICOM -ovih smjernica za etičko skupljanje građe i to će biti najbolji način za smanjenje kriminala na institucijskoj razini

8. Popis literature

Almansa Sanchez Jaime, 2013 - *Beyond metal detectors around the plundering of archaeological heritage*, Online Journal in public Archaeology Vol. 3.

Brodie Neil, 2003 - *Focus on Iraq: Spoils of war*, Archaeology Vol. 45. Cambridge, Cambridge University Press.

Brodie Neil, Renfrew Collin, 2005 - *Looting and the World's Archaeological Heritage: The Inadequate Response*, Annual Review of Anthropology Vol. 34. Cambridge, Cambridge University Press.

Brodie Neil, 2006 - *An Archaeologist's View of the Trade in Unprovenanced Antiquities*, Art and Cultural Heritage: Law, Policy and Practice, Cambridge, Cambridge University Press.

Brodie Neil, 2010 - *Archaeological Looting and Economic Justice*, Cultural heritage management, policies and issues in global perspective, Florida, University Press of Florida.

Brodie Neil, 2014 - *The Antiquities Market: It's All in a Price*, Heritage & Society Vol. 7. University of Glasgow

Bowman Blaythe A., - *Looting at Archaeological Sites and „Grey“ Market in Antiquities*, Journal of Contemporary Criminal Justice Vol. 24. University of Nebraska

Deranja Crnokić, Anuška., 2014. – *Nastanak Registara kulturnih dobara – povijest i sadašnjost inventarizacije kulturne baštine u Hrvatskoj*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske Vol. 37. Zagreb, Ministarstvo kulture RH

Dolezal, Dalibor, Ivković Marija, 2020. – *Osobitosti i mogućnosti prevencije kriminaliteta povezanog s kulturnim dobrima i umjetninama*, Kriminalističke teme - Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije vol. 3-4. Sveučilište u Sarajevu

Ignjatović Suzana, Tomanović Smiljka, 2011 – *Socijalni kapital i prostor*, Sociologija i prostor, vol. 49. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Ivković Marija, 2018, *Kriminalitet u svezi s kulturnim dobrima na području Republike Hrvatske*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Kušan-Špalj Dora, Nemeth-Ehrlich Dorica, 1994 - *Arheološki park Andautonija u Šćitarjevu, Informatica Museologica* Vol 25. Sveučilište u Zagrebu

Kušan-Špalj Dora, Nemeth-Ehrlich Dorica, 2005 - *Arheološki park Andautonija – Projekt daljnjeg razvoja kao Ekomuzeja Šćitarjevačke Posavine i dani Andautonije u Šćitarjevu*, Arheološki muzej Zagreb, Zagreb

Majstorović Siniša, 2007 - *Arheološka istraživanja kao oblik nabave muzejske građe*, Iz muzejske teorije i prakse Vol. 38. Zagreb

Marić Ivona, 2013, *Istraživanje podrijetla umjetnina u muzejima*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

Merriman Nick J., 2010 - *The role of museums*, Cultural Trends, Routledge, London

Meštrović Nera, 2015 - *Pregled istraživanja kriminaliteta vezanog uz arheološke artefakte*, Policija i sigurnost Vol. 24. Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Policijska akademija

Meštrović Nera, 2017 - *Zaštita kulturnih dobara*, Policija i sigurnost Vol. 26. Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Policijska akademija

Perčinić-Kavur Bianka, 1990 - *Kako zaštititi muzejske predmete od krađe i ilegalne trgovine*, *Informatica Museologica* Vol. 21. Sveučilište u Zagreb

Pravilnik o arheološkim istraživanjima, NN 102/2010.

Rayan Jan S., 1999 - *Preventing Cultural Resources Destruction, Taking Action through Interpretation*, Florida

Rodríguez Temino Ignacio, 2013 - *Fighting against archaeological plundering on land and underwater sites in Spain*, *Online Journal in public Archaeology* vol. 3

Yates Donna, 2013 - *The theft of cultural property in Bolivia: the absence of metal detectors*, *Online Journal in public Archeology* Vol. 3

Zakon o muzejima, NN 142/1998.

Zakon o muzejima, NN 61/18, 98/19

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 62/2020

8.1. Popis mrežnih izvora:

<https://www.amz.hr/hr/edukacija/o-arheoloskim-istrazivanjima/arheologija-i-metode-arheoloskog-istrazivanja/>, 10.07.2021.

<https://www.archaeologysouthwest.org/2018/12/19/how-you-can-help-protect-heritage-sites/?fbclid=IwAR2P3pP9iU4yufnsMiKwEE5uNlIDuR0-KViTXdhsm-nLLdYPFcOgfjZZTYY>, 06.09.2021.

<https://arheopress.hr/2020/09/07/popularizacija-metal-detektora-prvi-dio/>, 08.07.2021.

<https://factsanddetails.com/world/cat56/sub362/item1494.html>, 01.07.2021.

<https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/>, 06.09.2021.

<https://nationalgeographic.rs/foto/a20226/pljackanje-proslosti-dama-s-prugastom-perikom.html>, 25. 09. 2021

<https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-367#acrefore-9780190277734-e-367-div1-8>, 10.07.2021.

<http://vucedol.hr/hr/arheoloski-park/>, 20.09.2021.

<https://www.britannica.com/science/archaeology>, 08.07.2021.

<https://www.britannica.com/place/Pompeii/History-of-excavations>, 08.07.2021.

http://www.cultureindevelopment.nl/News/Discussing_Looting/637/On_the_Trail_of_the_Tomb_Robbers?fbclid=IwAR3rHfdUJQGHPcGsZQnnOYccJcvSWKMsun3cHSDi2iW9Qw91X3v5s_86rZ4, 08.08.2021

<https://www.dalmacijadanas.hr/makarska-ce-dobiti-arheoloski-park-pogledajte-sto-su-arheolozi-otkrili-na-poluotoku-sv-petra/>, 20.09.2021.

https://www.metmuseum.org/toah/hd/rogr/hd_rogr.htm, 08.07.2021.

<https://www.penn.museum/sites/Moche/looting.html>, 08.07.2021.

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/madarska-preotela-hrvatskoj-seusovo-bлаго-20140326>,
10.09.2021

<https://www.worldhistory.org/article/1095/tomb-robbing-in-ancient-egypt/>, 08.07.2021.

9. Popis slika

Slika 1 Kažnjavanje pljačkaša grobova (https://ancientegyptianfacts.com/ancient-egyptian-punishments.html/ancient-egyptian-punishments-2)	11
Slika 2 Heinrich Schliemann-ova u Mikenima (https://www.dw.com/en/recalling-heinrich-schliemann-excavator-of-troy/a-53063144)	5
Slika 3 Tablica utjecaja iskopavanja na ekonomiju (N. BRODIE, 2010. 265.)	16
Slika 4 Devastacija arheološkog lokaliteta Cvijina gradina od strane ne stručnih osoba koje	18
Slika 5 Seusovo blago (https://www.glasistre.hr/pula/-578212)	26

Nedozvoljena istraživanja i ilegalna trgovina arheološkom građom

Sažetak

Nelegalna trgovina i pljačkanje arheoloških lokaliteta je nešto što se dešava već stoljećima, no posljednjih godina se sve više širi i postaje ozbiljnija. Sve veća zarada i profit od arheološke građe primamljive su pojedincima koji to žele iskoristiti. Zbog toga trebaju se udružiti državni aparat, muzeji i sve baštinske institucije kako bi radile na suzbijanju tog problema.

S razvojem arheologije kao znanosti došlo je i do veće potražnje za arheološkom građom, a s time dolazi i do ugrožavanja kulturne baštine. Ugroza kulturne baštine je nešto što se događa konstantno, a često se ovakav kriminal smatra „kriminalitetom bez žrtava“ zbog čega je zanemaren ne mali broj puta. Treba zapamtiti da svjetska kulturna baština je nešto što jednom kad nestane više se ne može vratiti te kao takva zaslužuje veću razinu sigurnosti i poštovanja prema njoj.

Cilj rada je bio približiti probleme koji se događaju u vezi ne legalne trgovine i pljačkanja arheoloških lokaliteta od samih početaka pa sve do danas. U radu će biti objašnjena povijest nelegalne trgovine i pljačkanja arheoloških lokaliteta, trenutna situacija, kako bi se trebalo odnositi prema lokalitetima i predmetima, kako ih zaštititi i također će pokazati kako muzeji i stručni arheolozi se odnose prema kulturnoj baštini. Podloga za ovaj rad biti će stručni članci, istraživanja i osnovni pojmovi vezani za ovu temu ali također i zakoni koji su na snazi u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: nelegalna trgovina arheološkom građom, nedozvoljena arheološka istraživanja, uništavanje kulturnih dobara, artefakti, kriminalitet u vezi s kulturnim dobrima i umjetninama, detektiranje metala

Illegal research and illegal trade in archeological material

Summary

Illegal trade and looting of archeological sites has been happening for centuries, but in recent years it has become more widespread and more serious. The growing earnings and profits from archaeological material are tempting to individuals who want to take advantage of it. Therefore, the state apparatus, museums and all heritage institutions should unite in order to work on combating this problem.

With the development of archeology as a science, there has been a greater demand for archaeological material, and with it comes a threat to cultural heritage. The threat to cultural heritage is something that happens constantly, and often this kind of crime is considered a "crime without victims", which is why it has been neglected many times. It should be remembered that the world cultural heritage is something that once it disappears can no longer be fraternized and as such deserves a higher level of security and respect for it.

The aim of the paper was to bring closer the problems that occur regarding illegal trade and looting of archeological sites from the very beginning until today. The paper will explain the history of illegal trade and looting of archaeological sites, the current situation, how sites and objects should be treated, how to protect them and also show how museums and professional archaeologists treat cultural heritage. The basis for this paper will be professional articles, research and basic concepts related to this topic, but also the laws in force in the Republic of Croatia.

Keywords: illegal trade in archaeological artifacts, illicit archaeological research, destruction of cultural property, artifacts, crime related to cultural property and art, metal detection